

О.В.Абрамчук, В.М.Дудатьєва

**Практикум з ділової української мови.
Частина 1**

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний технічний університет

О.В.Абрамчук, В.М.Дудатьєва

Практикум з ділової української мови
Частина 1

Затверджено Ученою радою Вінницького державного технічного університету як навчальний посібник для студентів усіх спеціальностей.
Протокол № 5 від 27 грудня 2001 р.

Вінниця ВДТУ 2001

УДК 378.1
А 16
ББК 65.050.9я73

Рецензенти:

Г.Л.Василенко, кандидат філологічних наук, професор
Л.Т.Тищенко, кандидат філологічних наук, доцент
Ю.Л.Старовойт, кандидат філологічних наук, доцент

Рекомендовано до видання Ученою радою Вінницького державного технічного університету Міністерства освіти і науки України

Абрамчук О.В., Дудатьсва В.М.
А 16 Практикум з ділової української мови. Частина 1. Навчальний посібник. – Вінниця: ВДТУ, 2002. – 75 с.

У посібнику розглянуті теоретичні засади курсу “Ділова українська мова”: функціональні стилі сучасної української мови, мовні засоби офіційно-ділового стилю, загальні вимоги до граматичного оформлення ділових паперів; розроблена система завдань, спрямована на формування практичних навичок з ділового мовлення: правильне та грамотне складання документів, опанування лексичними, граматичними, орфографічними та орфоепічними нормами сучасної української мови; тексти підібрані з урахуванням фахової спрямованості студентів та з метою вдосконалення мовленнєвої культури, виховного впливу на громадянську та національну свідомість майбутніх інженерів. Посібник розроблений у відповідності з планом кафедри та програми дисципліни “Ділова українська мова”.

УДК 651(075)
ББК 65.050.9я73

© О.В.Абрамчук, В.М.Дудатьсва, 2002

ЗМІСТ	стр.
Передмова	4
Вступ	5
Тема 1. Сучасна українська літературна мова. Літературна мова та діалекти. Функції мови. Мовна норма та мовленнєва культура	6
Тема 2. Стилї сучасної української мови. Офіційно-діловий стиль. Вимоги до оформлення документів. Заява	11
Тема 3. Термінологічна та професійна лексика у діловому мовленні. Автобіографія	19
Тема 4. Іншомовна лексика в ділових паперах. Довідка	25
Тема 5. Багатозначні слова. Синоніми. Антоніми. Омоніми. Пароніми. Доручення	30
Тема 6. Фразеологізми. Види. Джерела надходження. Фразеологізми в діловому мовленні. Розписка	39
Тема 7. Велика літера у текстах документів. Скорочення слів. Службові записки	45
Контрольні запитання	49
Тести	50
Кросворди	52
Додатки	57
Рекомендована література	82

ПЕРЕДМОВА

У період розбудови державності України першочерговою є проблема створення молодшої верстви справжньої української національної еліти, в т.ч. технічної, яка доклала б зусиль до виведення країни на високий рівень духовного, науково-технічного й економічно-соціального життя. Роль української мови у державі засвідчена Законом “Про мови”, Конституцією України. Значення мови в підготовці національних кадрів важко перебільшити. Майбутній український інженер, економіст, фахівець будь-якої галузі повинен досконало володіти мовою своєї країни, дбати про удосконалення культури мовлення у всіх сферах діяльності: побутового та професійного спілкування, науки, техніки, економіки, політики, адміністрування тощо.

Матеріал пропонованого навчального посібника розрахований на студентів технічного ВНЗ як допомога майбутнім інженерам та економістам в опануванні офіційно-ділового стилю: удосконаленні своїх знань і практичних навичок у діловому усному й писемному спілкуванні (складання та написання найпоширеніших ділових паперів та ділове мовлення), оволодінні нормами сучасної української літературної мови, грамотному користуванні лексичними, фразеологічними, синтаксичними багатствами рідної мови. Є необхідність у такому виданні, яке б враховувало як загальні ознаки, тенденції українського офіційно ділового стилю, так і специфічні його властивості в певній сфері людської діяльності, де б поєднувалися і теорія, і практика ділового спілкування. У посібнику поєднаний теоретичний, практичний та словниковий матеріал.

Структура посібника: навчальний матеріал поділений на теми, кожна з яких містить лекційну частину – виклад теорії, теоретичні положення з правопису мають пояснення у додатках, призначені для самостійної роботи студентів; практичну частину, в якій здійснюється робота над документами та завдання, різні за змістом і складністю, тренувальні вправи декількох видів: для засвоєння правил, з відповідями на вибір, із зашифрованими висловами, для самоперевірки та самоаналізу допущених помилок, кросворди, загадки. Культура мовлення студентів вимагає кропіткої та постійної роботи: у кожній темі даються коментарі мовних явищ, словниковий матеріал, тести. В умовах двомовності нашого суспільства, для подолання суржика, є доречними й завдання для перекладу з російської на українську мову. Остання тема присвячена контролю теоретичних знань та практичних умінь: запропоновані контрольні запитання та тести для самоконтролю з різних розділів навчальної програми. Змістове наповнення тем спрямоване на зацікавленість студентів національною історією, культурою, наукою.

Навчальний посібник призначається для досягнення мети та завдань не тільки курсу “Ділове українське мовлення”, але й загальної мети навчально-виховного процесу у ВНЗ.

ВСТУП

У світі налічується понад 5,5 тисяч мов. Більшість з цих мов не мають писемності й державного статусу. Писемності української мови понад тисячу років. Мовознавці зазначають її багатство. Митці слова називають її наймелодійнішою, гнучкою, співучею. На “Конкурсі краси і багатства мов”, який проходив у Парижі 1934 року, українська мова посіла третє призове місце після французької та перської мов. Фахівці визнали єдність зовнішньої та внутрішньої поетичності мови.

Українська мова є рідною для 50 млн. людей, що проживають на всіх континентах світу, в Канаді, Австралії, США, Аргентині та інших країнах. Без мовного зв'язку з рідним народом нема повноцінного національно-духовного життя і вираження особистості. “Коли я молюся чужою мовою, то уста мої моляться, а серце спить” (св. Павло).

Ставлення до рідної мови є яскравим свідченням національної свідомості і рівня культури народу, його цивілізованості. Зацікавлення рідною мовою, історією, таке характерне для цивілізованих націй у наш час, - це бунт людини проти засилья стандартизації й уніфікації, суперечка між культурою та бездуховністю і знеособленістю.

“Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України”, - записано в 10 ст. Конституції України. Мова отримала державний захист, але потребує шанобливого ставлення до історичних надбань, поваги всіх, хто живе в Україні.

Рівень розвитку рідної мови відображає рівень духовного розвитку нації: словник - це те, що нація знає про світ, а граматику це те, як вона про цей світ говорить. Знати, берегти і примножувати це знання - обов'язок кожного громадянина України. Нашому поколінню випало складне і відповідальне завдання - відродження української мови, державності, нації. Це наш історичний обов'язок, виправдання нашого перебування на цьому світі.

Освічені люди повинні прагнути правильно, грамотно говорити, тому що мовлення - це свідчення розвинутого інтелекту і високої загальної культури особистості. Знання мовленнєвих норм забезпечує високий рівень мовного спілкування, ефективне використання всіх функцій мови, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури людини та суспільства в цілому.

Майбутні інженери не лише фахівці в своїй галузі, а й представники української інтелігенції, з високою культурою поведінки, грамотним ставленням до політики, економіки, соціальних змін, які відбуваються в країні, у світі, національно свідомі люди з активною життєвою позицією, громадяни-патріоти.

Тема 1. Сучасна українська літературна мова. Літературна мова та діалекти. Функції мови. Мовна норма та мовленнєва культура

Українська мова — одна із східнослов'янських мов. Вона є національною мовою українського народу.

Літературна мова — це оброблена, унормована форма загальнонародної мови, яка в письмовому та усному різновидах обслуговує культурне життя народу, усі сфери його суспільної діяльності.

За функціональним призначенням — це мова державного законодавства; засіб спілкування людей у виробничо-матеріальній та культурній сферах, мова освіти, науки, мистецтва, засобів масової інформації.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного наріччя, ввібравши в себе окремі діалектні риси інших наріч. Зачинателем нової української літературної мови був І.П.Котляревський — автор перших великих художніх творів українською мовою ("Енеїда", "Наталка Полтавка", "Москаль-чарівник"). Він першим використав народно-розмовні багатства полтавських говорів і фольклору.

Основоположником сучасної української літературної мови по праву вважають Тараса Григоровича Шевченка. Саме він уперше своєю творчістю підніс її на високий рівень суспільно-мовної і словесно-художньої культури, заклав основи для розвитку в ній наукового, публіцистичного та інших стилів літературної мови.

В основу української літературної мови деякі письменники й до Т.Шевченка намагалися покласти живу народну мову, але це мало переважно діалектний характер: наприклад, мова І.Котляревського мала в основі полтавську говірку і т. д. В українській мові є багато слів, відомих усьому народові, - загальноживаних: річка, хата, вітер; добрий, теплий; робити, читати; п'ять, десять та ін. Ці слова широко використовуються в нашому щоденному житті. Але поряд із цими словами в українській мові є й такі, наприклад: *когут (півень), вуйко (дядько)*, які вживаються лише в мові жителів певної місцевості. Такі слова називаються **територіальними діалектами** (Додаток 1).

Слова, якими користуються певні групи людей, називаються **соціальними діалектами**. Соціальні діалекти поділяються на два види: **професійні** використовуються в професійній діяльності людей (наприклад, *пара(заняття), ляп(помилка у газетарів)*); **жаргонізми**, які вживаються обмеженим колом людей, наприклад, у мовленні студентів, спортсменів, а також у мовленні декласованих елементів(злочинців, наркоманів).

Діалектизми входять до словника української літературної мови, збагачуючи її своєю колоритністю та неповторністю. М.Грушевський називав їх перлами української мови.

Діалектні слова в своїх творах іноді вживають письменники для кращого відображення мови жителів якоїсь місцевості, їх звичаїв тощо або для мовленнєвої характеристики персонажів.

Завдання

1. Познайомтеся із зразками діалектів. Допишіть свої приклади.

Наприклад: банувати – жаліти, газда – хазяїн (у мові людей із південно-західних областей України); лея – повідь, луста – скибка хліба (у мові людей північних областей України); вір – тин, ріпа – картопля (у мові людей, які живуть у південно-східних областях країни).

Плай – гірська стежка; варівко – ніяково, незручно; купчаки – гвоздики; інтерниця – кров'янка; крилатки – легенькі санчата з дугою; файно – гарно.

2. Визначте, до якого діалекту належить уривок. Перекажіть текст літературною мовою.

В школу в нашум силе Бирезь хадило тільки три девчат і то па одному году. Ая вже три класи кончила і здала кзамини. Ну, і так ми жили. Хазяйство в нас було. Куонь, кароваб свиніб авечки були. І це все ми їх порали, у каричитках ести давали... діти хадили у лаптях, у свитинках в порваних... Адже була така, як у ганчарув. Училися нас учили хараше. Па аднуь учительки було у класі.

3. Запишіть уривок літературною мовою.

Война чотирнадцятого года ся начала, як я не мав і ши туди лен девятнадцать, но мене взяли! Два місяці учили нас воєнної служби, по батальонам поділи, і я там був точно у перві лінії. У перві наступки би наступати усяко, але кажім, кому яка судьба. Бивім я за два роки, альбо (але) куля не орабенула, платя било пошито, як на решеті...

Функції мови

Комунікативна. Мова - інформаційний зв'язок між членами суспільства. Спілкування – найважливіша функція мови, якій підпорядковуються всі інші функції.

Номінативна. Мова – функція називання (слова служать назвами предметів, процесів, якостей, кількостей, ознак тощо).

Гісеологічна. Мова – засіб пізнання світу (історія суспільства зафіксована в мові: історичних текстах, документах тощо).

Мислетворча. Мова – засіб формування думки (людина мислить у мовних формах, поняттями).

Ідентифікаційна. Мова – показник національно-етнічних, соціальних, культурних, духовних, вікових та інших параметрів особистості.

Естетична. Мова – знаряддя та матеріал створення культурних цінностей (сприйняття поетичності, милозвучності, краси слова).

Експресивна. Мова - універсальний засіб вираження внутрішнього світу людини (вияв культури, емоцій, волі, інтелекту).

Культураносна. Мова – носій культури: засвоєння людиною, суспільством культури свого народу; пізнання культури, ментальності іншими народами.

Демонстративна. Мова – вираження етнічної, національної приналежності.

Волюнтативна. Мова – засіб вираження волі: прохання, запрошення, спонукання тощо.

Магічно-містична. Мова – код: слова викликають уявлення, образи, предмети, які не існують (міфічні, казкові персонажі).

Завдання

1. Прочитайте вислови та поясніть, які функції мови проілюстровані в них? Найбільша розкіш на світі – це “розкіш людського спілкування” (А. де Сент-Екзюпері).

Скажи що-небудь, щоб я тебе побачив (Сократ).

Скільки людей, стільки мов (Сенека).

Межі моєї мови означають межі мого світу” (Л. Вітгенштейн).

2. Прочитайте та поясніть вислови

Слово – це “малий твір мистецтва” (Г. Глянец).

Хто ясно думає, той ясно висловлюється (античний вислів).

Видно з мови, якої ти голови (народна мудрість).

Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос – більш нічого,

А серце б’ється-ожива,

Як їх почує! (Т. Шевченко).

Розрізняй

Мова і мовлення

Мова – це система поєднаних між собою структурних одиниць (звуків, слів, словосполучень, речень тощо), які служать засобом вираження думок, почуттів, засобом спілкування.

Мовлення – процес використання засобу, вживання мови в мовленнєвій діяльності.

Форми вживання мови: писемна (орфографія, лексика, морфологія, синтаксис тощо) та усна (орфоепія, акцентологія, лексика, морфологія, синтаксис, стилістика тощо).

Форми мовлення: писемна (читання, письмо) та усна (слухання, говоріння).

Українська літературна мова постійно розвивається і збагачується. Цей процес супроводжується усталенням, шліфуванням обов’язкових для всіх літературних мовних норм (фонетичних, лексико-фразеологічних, морфологічних, синтаксичних, орфографічних, пунктуаційних) (Додаток 2).

Головною ознакою літературної мови є унормованість, для якої обов'язкова правильність, точність, логічність, чистота і ясність, доступність і доцільність висловлювання. *Мовна норма* - категорія історична, оскільки піддається змінам разом із розвитком суспільства.

У процесі розвитку літературної мови кількість і якість мовних варіантів змінюються.

Мовні норми найповніше і у певній системі фіксуються у правописі, словниках, довідниках, підручниках і посібниках з української мови. (Додаток 3). "Не бійтеся заглядати у словник...", - радив М.Рильський.

Культура мовлення – це система вимог, регламентацій стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній і писемній). Культура мовлення суспільства – найяскравіший показник стану його моральності, духовності, культури взагалі. Нинішній низький рівень мовленнєвої культури в Україні – наслідки її колоніального минулого. Є чимало свідчень того, що український народ завжди відзначався високою культурою мовних стосунків: у 17 ст. мандрівники, які бували в Україні, дивувалися, що усі тут, навіть жінки і сироти, вміють читати й писати; вражала іноземців всеосяжність української мови, яку порівнювали з перською, китайською, монгольською, й відсутність лайливих слів. Все це – свідчення моральної чистоти народу.

Подолання мовленнєвого примітивізму, вульгарщини, словесного бруду – нагальні потреби сьогодення і завдання кожного громадянина.

Чергування голосних в українській мові (Додаток 4)

Чергування відбуваються при словозміні або словотворенні: *о, е, и* чергуються з *і* в закритому складі.

Завдання

1. Поясніть написання О,Е після шиплячих та Й.

Щеміти, Шевчук, черешня, Черкаси, вирощено, жетон, жезл, чоло, кочерга, вечорниці, Чернівці, збудження, чесність, чемпіон, кожен, зачепити, чергувати, пишемо, червоніти, на чолі, присвячено, краєчок, довжелезний, чек, черепиця, жовтий, чемний, величезний, чоломкатися, чемодан, гайовий, пшоно, качечка, річечка.

2. Перепишіть, вставляючи пропущені букви. Поясніть написання О, Е після шиплячих.

Ч...хол, ж...рна, дж...мпер, веч...ря, ш...фство, ж...м, ш...колад, каж...мо, приниж...ння, звуж...ний, щ...бінь, ввеч...рі, ч...тирнадцять, ш...вк, ущ...лина, пш...ниці, ч...рниця, сторож...вий, бач...ння, міш...ч...к, перш...сті, ш...піт, звеч...ра.

3. Запишіть слова, вставте, де потрібно, пропущені букви.

С...м – с...ми - с...мий, с...сти – с...діти, ч...тири – ч...твертий, ш...сть – ш...стеро – ш...стий, в...з – в...зита – в...зти, д...нь – дні, б...гато – б...гатири, б...гаттю, дзв...н – дзв...нити, б...й – б...ю. – б...ти.

4. Випишіть лише ті слова, де звук І виник на місці О або Е.

Тінь, надвечір'я, вітер, пісок, перевіз, зберігати, робітник, білий, місяць, захід, прізвисько, свідчення, корінчик, ріпа, горіх, зачіпати, очікує, річка, рів, сіно, щічка, сніг, невід, радісно, співати, Канів, місто, лішки, прізвине, брід, звір, пірус(перо).

Ключ: З останніх букв виписаних слів прочитайте відому українську приказку.

Культура мовлення

Запам'ятайте!

Наступне питання. Наступного разу. Наступного року. Наступна зупинка.

Порівняйте: порядок следующий – порядок такой

Следующим образом – таким чином, у такой спосіб, так.

Як правильно?

Говорити(писати) українською мовою – говорити по-українському – говорити по-українськи.

Перекладати українською мовою – перекладати на українську мову.

Перекладіть з російської мови на українську

Из истории

Древняя Русь ценила книги как редчайшие сокровища. Имьть несколько книг – это означало обладать целым состоянием. «Повесть временных лет» называет книги реками, наполняющими вселенную мудростью неизмеримой глубины. «Если прилежно поищешь в книгах мудрости, - замечал летописец, - то найдешь великую пользу душе своей».

На старых книгах встречаются такие записи: «Горе тому, кто черкает у книг по полям, на том свете исчеркают ему лицо железом». «Эту книгу ни продати, ни отдати нельзя». «Аще где криво написал, то не кляните меня, грешного раба...».

Думки про мову

Мова – найбільший скарб кожного народу, бо в ній відбивається все: його природа, характер, історія, філософія, віра, духовність, доля... вимерла мова в устах народу – вимер і народ (К.Ушинський).

Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Поки живе мова – житиме й народ (М.Стельмахович).

Перевірте себе (Тести 1).

Тема 2. Стилї сучасної української літературної мови. Офіційно-діловий стиль. Вимоги до оформлення документів. Заява

Стилї сучасної української літературної мови (Додаток 5)

Слово "стиль" зводиться до латинського відповідника "stilus" — загострена паличка для письма, тобто письмове знаряддя, яке використовувалося в античному Римі і в Середньовіччі.

Мовний стиль — сукупність мовних засобів вираження, зумовлених змістом, характером і цілеспрямованістю висловлювання.

Функціональний стиль — різновид мовлення з властивими йому засобами, що використовуються для здійснення однієї з функцій мови — спілкування, повідомлення, вплив.

Існує п'ять функціональних стилів: публіцистичний, розмовний, науковий, офіційно-діловий.

Характеристика стилю: мета мовлення, сфера спілкування, форма реалізації стилю, мовні особливості стилів

1. Розмовний: обмін інформацією, думками, враженнями тощо; усне повсякденне спілкування у побуті та на виробництві; діалог, монолог, полілог; широке використання побутової лексики, фразеологізми, експресивні, емоційно-оцінні слова, звороти, просторічні елементи, використання неповних речень, звертань, вигуків тощо; наявність позамовних чинників (міміка, жести, рухи, вираз обличчя і очей, одяг). Синтаксис — усі види синтаксичних конструкцій, переважно прості речення.

2. Науковий: суто науковий, науково-популярний, науково-публіцистичний, науково-навчальний, виробничо-технічний; повідомлення про результати наукових досліджень; наука, техніка, освіта, монолог; використання термінів спеціальної фразеології та абстрактної лексики; складні синтаксичні конструкції, повні речення; документація тверджень (цитати, посилання тощо).

Синтаксис — складні речення, складнопідрядні, з дісприкметниковими, дісприслівниковими зворотами. Формули, графіки, креслення тощо — у текстах.

3. Художній: вплив на думки й почуття людей за допомогою художніх образів в літературі. Монолог, діалог. Мистецтво слова - в поєднанні елементів усіх стилів: нейтральна лексика, термінологічна, вживання фольклорних, говіркових, просторічно-жаргонних елементів з орієнтацією на літературну мову(діалектизмів, вульгаризмів, жаргонізмів); широке використання художніх засобів: епітетів, порівнянь, метафор, синонімів, антонімів, омонімів, паронімів, стилістичних фігур. Залежність мовних засобів від жанру твору та творчих особливостей автора.

4. Публіцистичний: обговорення, відстоювання та пропаганда важливих суспільно-політичних ідей, сприяння суспільному розвитку;

громадсько-політична, суспільно-політична, культурна, виробнича, діяльність і навчання; монолог, діалог. Поєднання засобів двох стилів: наукового (точність, послідовність, логічність); художнього (образність, виразність, емоційність); використання суспільно-політичної лексики, емоційно-забарвлених слів, риторичних запитань, вигуків, повторів. Тон мовлення пристрасний, оцінний (іронія, сарказм, захоплення, гнів).

5. Офіційно-діловий: законодавчий, дипломатичний, адміністративно-канцелярський; регулювання офіційно ділових стосунків; спілкування в державно-політичному, громадському, економічному житті, законодавство, адміністративно-господарська діяльність; монолог, діалог; використовуються стилістично нейтральні мовні засоби, стандартна канцелярська, суспільно-політична лексика, особлива адміністративна термінологія (регламентація дій, відповідно до постанови, сесія міськвиконкому, бюджетні організації та ін.), відсутність мовної індивідуальності та емоційно-експресивного забарвлення лексики; специфічні синтаксичні конструкції (переважає прямий порядок слів у реченні), засоби стандартизації тексту, запроваджується поділ на параграфи, пункти, підпункти.

Завдання. Прочитайте тексти. Визначте стиль кожного уривка. Аргументуйте вибір.

Приклад: *Мова є основою формою національної культури і першоосновою літератури. Вона характеризується єдністю, взаємозв'язком і взаємозалежністю всіх одиниць, що входять до її складу. Мова існує у вигляді різноманітних актів мовлення, повторюваних усно й фіксованих за допомогою тисьма.*

Приклад: *Як нема без зірок небозводу,
Як блакиті без сонця нема,
Так і мови нема без народу,
І народу без мови нема.
Для народу свого велика,
Кожна з мов, як творіння вінець,
Люд без мови — то глина безлика,
Без'язика отара овець.*

Приклад: Стаття 10. *Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.*

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного

спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визнається законом.

Приклад: Чи зрозумімо ми напевні, що значить мова в житті суспільства?

Вона об'єднує, згуртовує; формує національну свідомість. Тому виступи проти державної мови можна розцінювати як намагання привести до безладдя, хаосу, нашкодити нації, порушити її.

Олесь Гончар говорить: "Мова - то кровообіг нації". Дійсно, спиниться кровообіг; помре мова - загине нація.

Приклад:- Мужчина, ви виходите на слідуючій остановці?

- Виходжу на наступній, зупинці, шановна. Прикметника "слідуючий" в українській мові немає. Це російське слово.
- Як хочу, так і говорю. Як вам непонятно, відійдіть в сторону.
- Відійти в бік не можу, бо тут тісно. Мені не "понятно", мені зрозуміло, що свою мову треба шанувати і знати, а не спілкуватися суржиком...
- Мужчина, ну що ви обзиваєтесь? Ніякий я не суржик; я такий пасажир, як оце ви...
- Суржик - це не лайка. Це-наша біда.Взагалі-то суржик - це змішане борошно з різних видів зерна. А от мовний суржик - то безсистемне поєднання, перемішування слів або граматичних форм двох різних мов.
- Не розстроюйтеся так. Я старатимусь. Ви на слідуючій виходите ілі нет?

Вимоги до оформлення документів

Відповідність чинному законодавству, нормам юридичного та адміністративного права; достовірність, переконливість, відредагованість.

Основним видом ділового мовлення є **документ** (слово латинського походження, що означає "показ, свідоцтво"), - що передає, фіксує інформацію, підтверджує її об'єктивність і достовірність.

Усі документи відповідають єдиній державній системі. Кожен елемент, з якого складається документ, називається **реквізитом**.

Формуляр документа — це сукупність розміщених у встановленій послідовності реквізитів документа. Реквізити у документі розміщують з урахуванням послідовності операцій його підготовки, оформлення й виконання. Кожному реквізиту, який містить постійну інформацію, відводиться суворо обмежений обсяг аркуша, достатній для розташування максимальної кількості друкованих знаків.

Типові формуляри служать базою для проектування бланків окремих видів документів. **Бланк** — це аркуш паперу з відтвореними на ньому

реквізитами, що містять постійну інформацію. Найпоширенішими є бланки службових листів, довідок, актів, наказів, протоколів та ін. Усі основні документи повинні друкуватися на бланках. Це надає інформації офіційного характеру, полегшує виконання й подальше використання документа.

«Якщо документ — обличчя установи, то бланк — візитна картка її», - так прийнято про нього говорити. Бланк повинен бути виконаний бездоганно (добра поліграфічна робота, хороший шрифт, продуманий текст). Особливо велика увага повинна бути приділена чіткості, прозорості надрукованого тексту, повній грамотності його.

У текстах документів кожна частина закріплена за певним місцем на аркуші й виділена шрифтом чи засобами рубрикації (абзац, параграф, розділ тощо).

Типові для документального стилю *мовні штампи (кліше):* розрахунок на власні сили, висвітлення власного бачення; складні сполучники - завдяки тому що, унаслідок того що, через те що; дієприслівникові звороти - незважаючи на погодні умови, попри обмежене фінансування, дарма що погодні умови складні; закінчивши навчання, одержавши кошти та ін.

Запам'ятайте!

Реквізити – обов'язкові елементи документа.

Резолюція - відповідь посадової особи на прохання чи пропозицію, яка міститься у тексті заяви.

Кліше - повторювані в тексті документа стійкі сполучення.

Дата проставляється в документах переважно арабськими цифрами, наприклад: 01.11.99 або 05.07.01 р.; може писатися й словесно-цифровим способом, наприклад: 12 вересня 2001 року.

Підпис – обов'язковий реквізит документа. Бувають: повні підписи (із зазначенням посади, особистого підпису, ініціалів та прізвища) та особисті.

Заява

Завдання

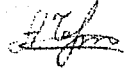
1. Ознайомтесь зі зразками. Визначте вид заяви. Назвіть реквізити.

Декану ФАКСУ
проф. Ващенко Р.С.
від студента гр. ЛОТ-00
Черній Ганни
Олександрівни

Заява

Прошу надати мені путівку для оздоровлення в санаторії – профілакторії “Супутник”.

Медична довідка додається.
08.02.01р.

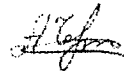

Декану ФІТКІ
проф. Зотову Д.Д.
студента групи ЗКІ-2000
Коваля Івана
Максимовича

Заява

Прошу звільнити мене від занять 10.04.01 у зв'язку з участю у спортивних змаганнях, які відбудуться в період з 10.04.01 по 11.04.01.

9 квітня 20001 р.

Ректору Вінницького
державного педагогічного
університету
акад. Кравченку В.М.
Ільченка Володимира
Борисовича, який мешкає за
адресою: м. Київ-52, вул. Б.
Хмельницького
205, кв.23

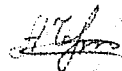
Заява

Прошу допустити мене до складання вступних іспитів на фізико-математичний факультет.

До заяви додаю такі документи:

- 1) Атестат №54137 про закінчення середньої школи.
- 2) Автобіографію.
- 3) Довідку про стан здоров'я (форма 286).
- 4) 6 фотокарток.

21 червня 20001 р.

2. Є багато видів заяв: про прийняття на роботу, про вступ до навчального закладу, про переведення на іншу посаду, про надання відпустки та інші.

Продовжте перелік.

3. Ознайомтеся із зразком бланка для заяви. Яких реквізитів не було в попередніх зразках?

_____

_____ (найменування структурного підрозділу)

(адресат)
_____ (дата)

Заява

Прошу
посади

звільнити

мене

3

_____ (посада)

_____ (найменування структурного підрозділу)

_____ (причина звільнення)

_____ (підпис)

_____ (розшифрування підпису)

У

справу
№

10-12.

Видано

наказ

від

_____ (дата)

14.02.99

О. Ф. Микитюк

Чергування приголосних в українській мові (Додаток 6)

Приголосні чергуються при словозміні та словотворенні:

Г-ж-з *друг-друже-друзі*   **д-ж** *погода-погожий*

К-ч-ц *вік-вічний-віці*   **т-ч** *освіта-освічений*

Х-ш-с *вухо-вушний-вусі*

У дієсловах:

Д-дж *водити-воджу*   **т-ч** *платити-плачу*

Зд-ждж *їздити-їжджу*   **п-плп** *терпіти-терплю*

Ст.-щ *мастити-мащу*   **т-д** *вести-водити*

Б-бл *любити-люблю*   **в-вл** *ловити-ловлю*

Ф-фл *графити-графлю*   **п-плп** *кропити-кроплю*

Завдання

1. Доберіть однокореневі слова або змініть форми слів, щоб проілюструвати чергування приголосних. Назвіть слова, в яких чергування не відбувається.

Мастити, бік, капелюх, наука, гольф, колиска, носити, садити, шапка, ходити, послабити, плуг, бібліотека, нога, страх, гриміти, вік, сміх, хокей, Буг, різати, квадрат, повага, друг, казка, славити, летіти, крутити, лазити, округ, кладка, різка, звук, сніг, сікти.

2. Утворіть від іменників прикметники.

Хмільник, Збараж, Кременчук, Санкт-Петербург, Кривий Ріг, Південний Буг, Запоріжжя, Гадяч, Сиваш, Таганрог, Брест, Дрогобич, Бахмач, Ташкент, Казбек, Карпати, Петербург, Норвегія, Франція, Калуга, Черкаси, Балхаш, Словаччина, Карабах, Волга, Калущ, Воронеж, Галич, Париж, Прага, Лейпциг, Кавказ.

Спрощення у групах приголосних -зди-, -жди-, -сти-, -стл-(Додаток 7)

Проїзд – проїзний, тиждень – тижневий, область – обласний, щастя – щасливий.

Винятки: кістлявий, пестливий, шістнадцять, зап'ястий.

Спрощення не відбувається у словах іншомовного походження: студентський, туристський, агентства, пропагандистський.

Завдання

1. Вставте, де потрібно, пропущені букви. Поясніть правопис.

Віс...ник, облас...ний, рідкіс...ний, контраст...ний, чес...ний, корис...ний, тиж...ня, тис...нути, шіс...надцять, ненавис...ний, компос...ний, учас...ник, захис...ний, балас...ний, випус...ний, швидкіс...ний, безвиїз...ний, ціліс...ний, мас...ний, бряз...нути, корис...ливий, гіган...ський, наміс...ник, свис...нути, захис...ний, кож...ний, піз...ній, облас...ний, влас...ний, сер...це, якіс...ний, зліс...ний, пес...ливий, перс...ні, турис...ський, прихвос...ні, шелес...нути, кіс...лявий, перехрес...ний, пріс...ний, улес...ливий.

2. Вставте, де треба, пропущені букви т, д, к. Слова запишіть у дві колонки: 1) у які не вставляємо букви; 2) у які вставляємо пропущені букви.

Швидкіс...ний, якіс...ний, улес...ливий, осві...читися, хвас...ливий, контраст...ний, щас...ливий, блис...нути, аген...ство, волейболіс...ці, (давальний відмінок від волейболістка), заїз...ний, їж...жу (від'їздити), учас...ник, заздріс...ний, випус...ний, стис...нути, щотиж...ня, студен...ський, студен...ство, очис...ний, скатер...ка, буревіс...ник, п'я...десят.

Ключ. У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв складеться кінцівка вислову В. Сухомлинського "Дорожить людина тим, у що вона..."

3. Перекладіть на укр. мову. Порівняйте правопис виділених слів у російській і укр. мовах.

Страстный, областной, проездной, праздничный, хвастливый, шестнадцать, счастливый, контрастный, радостный, агентство, участник, буревестник, целостный, завистливый.

Культура мовлення

На счет (рос.) – на рахунок; щодо, відносно (кого, чого).

Переклади: На счет этого расчетного счета у меня свои расчеты.

Не принимать в счет расчетный счет.

Зміст – значення – смисл

Зміст: життя, поведінки, поняття, повідомлення.

Значення: слова, терміна.

Смисл: творчості, здоровий смисл.

Розрізняйте!

Письменність і писемність

Певно, через звукову подібність слів письменність і писемність автори й промовці інколи помиляються. Ставлячи одне слово замість іншого, як у фразі: “Наша країна визначається абсолютною писемністю”, - де треба було поставити письменність.

Слово писемність – це позначення слів відповідними графічними знаками – письменами”. Це завдовго до виникнення писемності східнослов'янські племена створили велику та різноманітну усну поезію (“Історія української літератури”).

Письменність – це вміння людини передати на письмі свою думку й читати написане: “Колгоспне село – село суцільної писемності”(Остап Вишня).

Виправте помилки у реченнях.

1. На протязі тижня проводитимуться контрольні роботи.
2. За помилки треба вибачатись.
3. Йолкін був посвідченим лаборантом.
4. Студент, захистивши диплом, стає дипломатом.
5. Цілу неділю було по чотири пари.
6. У кіоску можна купити літературу з різних галузів техніки.
7. Стипендія студента складає 35 гривнів.
8. На мій адрес прийшов лист.
9. По проханню аудиторії лекція була продовжена.
- 10.3 моєї точки зору це ствердження не є правильним.
11. Це можна здійснити при будь-яких обставинах.
12. До іспиту залишилось пару днів.
13. Іспит по історії відбувається завтра.
14. Семестр триває 15 неділь.

Правильно використовуй слова

Справа, діло, річ

Справа – сукупність планів і намірів їх здійснити чи виконати щось:

За добру *справу* варто добре постояти.

Діло – робота, праця:

Діло горить в руках.

Річ використовується як відповідник до російського *дело* та *кстати*:

У чому *річ*? До *речі* сказане слово.

Перевірте себе (Тести 2).

Тема 3. Термінологічна та професійна лексика у діловому мовленні. Автобіографія

Терміни – слова та словосполучення, що означають предмети, явища, дії у специфічній сфері. Мають одне конкретне точне значення, зафіксоване у словниках. Кожна галузь має свою термінологію: загальнонавчання (математика – *рівняння, функція, множення*; фізика – *індукція, електричний струм, хаотичний рух*; хімія – *водень, кисень, реакція*; музика – *мажор, соло, октава*; медицина – *анальгетик, антибіотик, хірургія*; спорт – *матч, ринг, тайм, аут*; економіка – *бюджет, фінанси, банк*; діловодство – *документ, бланк, штамп* та ін.); вузько вживану, зрозумілу лише фахівцям певної галузі (економіка – *авізо, аваль, інкасо*; лінгвістика – *лексема, флексія, асиміляція* тощо).

Професіоналізми – це слова або словосполучення, які зустрічаються в мовленні тієї чи іншої професійної групи: просторічні еквіваленти термінів (наприклад: *вирубати – вимкнути струм у електромеханіків*; залізка – *комі'ютер у електротехніків*; ляп – *помилка у газетярів* та ін.); побутова лексика у термінологічному понятті (загальнонавчані слова вжиті в специфічному значенні, наприклад: *пальці – в автослюсарів*; заморозити рахунки – *у банківських працівників*; пара – *заняття у викладачів* та ін.)

Професіоналізми вживаються у межах одного фаху, колективу (наприклад: вікно (мовлення педагогів) – *вільний від занять час*; хвіст – *не складений залік або іспит* тощо).

Часто професіоналізми подібні до жаргонізмів (див.соціальні діалекти). Цікаво простежити шлях перших професіоналізмів з мовлення мисливців, рибалок: вільні словосполучення *збити зі сліду, взяти на мушку, сидіти в пастці, наставити сільце, ні пуху ні пера* – фразеологізувалися. В переносному значенні ці мовленнєві звороти вживаються практично у всіх стилях сучасної української літературної мови, зрідка – в науковому стилі.

Знання мови професії підвищує ефективність спілкування між фахівцями, сприяє різнобічному розвитку мовлення. У діловому спілкуванні партнерів споріднених установ професійна лексика та терміни необхідні й зрозумілі. В ділових паперах використовуються терміни для передачі досвіду у процесі суспільної діяльності, професіоналізми використовуються з певним застереженням.

Капцеляризми – слова та мовленнєві звороти, позбавлені образності, емоційності, індивідуальності. Переважно використовуються в офіційно-діловому стилі: *ознайомити – довести до відома, восени й узимку – в осінньо-зимовий період, обопільна угода, сторони, що нижче підписалися*.

Завдання

1. Запишіть загальнонавчані технічні терміни.
2. До якої галузі належать слова? Допишіть терміни з вашого фаху.

Епоха, палеоліт, царедворець, революція, анархія, монарх, демократія; преса, репортаж, інтерв'ю, діалог, стаття, коментар, рубрика; лізинг, баланс, аваль, біржа, прибуток, фінанси; монітор, дисплей, процесор, сидером, дискета, файл, штамп, реквізит, бланк.

3. Запишіть слова та словосполучення у дві колонки: терміни та професіоналізми.

Автомобіль, машина, пара, заняття, комп'ютер, залізка, свічка, колобок, колоквиум, готівка, миша, акція, акциз, гроші, фінанси, туфля, взуття, подушка.

4. Виберіть із записаних словосполучень термінологічні.

Низька ціна, договірна ціна, товариська угода, трудова угода, простий розрахунок, бухгалтерський розрахунок, нова машина, сучасний автомобіль, дружня пропозиція, фінансова пропозиція, міський ринок, валютний ринок, щасливий період, математичний період, цікава робота, самостійна робота, іспит на витримку, іспит з історії, особиста справа, особова справа.

5. Запишіть професіоналізми з вашого фаху.

Автобіографія

Автобіографія: авто (гр. *autos* – сам, свій). Авто – своє, біо – життя, графо – пишу. В перекладі – "Пишу про своє життя".

Завдання

1. Прочитайте зразок документа. Назвіть реквізити. Поясніть написання дат.

АВТОБІОГРАФІЯ

Я, Копицька Ганна Сергіївна, народилася 5 травня 1966 року в місті Вінниці. З 1973 р. по 1983 р. навчалася в середній школі №2 м. Вінниці. Під час навчання в школі брала участь в обласній олімпіаді з історії. у міських олімпіадах з математики, біології, хімії. Закінчила школу з золотою медаллю.

З 1974 р. до 1980 р. навчалася в музичній школі №1 м. Вінниці по класу фортепіано.

У 1985 році вступила до Вінницького державного технічного університету, який закінчила у 1990 році за фахом інженер – будівельник. З 1990 по 1994 р. працювала у БМУ № 4 на посаді інженера. З 1994 р. працюю у приватній фірмі "Вінницябуд".

Склад сім'ї:

Батько: Копицький Сергій Іванович, 1943 р. н., пенсіонер.

Мати: Копицька Світлана Іванівна, 1945 р. н., лікар міської лікарні №2.

Мешкаю за адресою: м. Вінниця – 1, вул. Київська, буд.35, кв.17.

7.02.01

(підпис)

2. Прочитайте текст. Чи можна його назвати автобіографією?

Володимир Іванович Вернадський народився 12 березня 1863 року в Петербурзі. У 1868 р. родина переїжджає з Петербурга до Харкова, де Володимир у 1873 році вступає до класичної гімназії. Через три роки сім'я Вернадських повертається в Петербург. Володимир продовжує навчання і в останніх класах починає писати свою першу наукову працю “Угорська Русь. 1848 р.”

В 1881 р. вступає на фізико-математичний факультет Петербурзького університету. Серйозно захоплюється астрономією, бере участь у дослідженні ґрунтів, допомагає у підготовці першої в Росії карти ґрунтів, цікавиться соціально-політичними проблемами. Після закінчення університету завідує кабінетом мінералів.

У вересні 1886 р. вінчається з Наталкою Старицькою. У 1889-1890 роках, склавши магістерський іспит, навчається в Італії та Німеччині. Протягом 1895 – 1897 рр. Вернадський споряджає три геолого-мінеральні експедиції.

Навесні 1917 р., внаслідок хвороби легенів, Вернадський переїжджає до Полтави, де проводить дослідження з біохімії. У 1919 р. проходить курс лікування в Криму. Після одужання працює на фізичному факультеті Таврійського університету.

В 1921 р. В.І.Вернадський обирається академіком і першим президентом Української Академії наук.

6 січня 1946 р. помер. Похований у Москві на Новодівичому кладовищі.

3. Складіть автобіографію.

Вживання апострофа (Додаток 8)

Апостроф (гр. apostrophes) – нарядковий знак у вигляді коми, що використовується на письмі в різних мовах з різною метою: 1) на місці пропущеного голосного, наприклад, *le 'homme* замість *le homme* (фр.); *don't* замість *do not* (англ.); 2) у власних іменах, наприклад, *Жанна д'Арк*, *О'Генри*; 3) в російській орфографії вживався в 20-і роки 20 ст. замість Ъ, наприклад, *под'езд*, *с'езд*. Апостроф згадується у словниках з 18 ст. Апостроф в українській мові означає роздільність вимови **я,ю,є,ї** та попередніх твердих приголосних **б,п,в,м,ф,р**.

Завдання

1. Прочитайте слова. Поясніть вживання апострофа.

Б'ю, п'явка, в'їхати, м'ята, верф'ю, пам'ятати, м'якість, обов'язок, дзвякнути, цвях, морквяний, свято, тьмяний, черв'як, верб'я, повір'я, з'їзд, бур'ян, Лук'ян, Лука'нов, Лук'янчук, Лук'янівка, повір'я, дев'ять, дерев'яний, зв'язок, в'язати, пам'ять, дев'яцот, слов'янський, в'яз, довгов'язий, руків'я, подвір'я, з'явитись, полум'я, Кам'янець-Подільський.

2. Словниковий диктант.

Моркв...яний, багр...янець, бур...ян, дит...ясла, верб...я, в...юн, здоров...я,
Лук...янович, вр...ятувати, пір...я, в...ється, тім...я, солов...ї, ад...ютант,
міжгір...я, бкр...як, дзв...якнути, любов...ю, б...ю, матір...ю, кр...юк, подвір...я,
бур...я, реп...ях, в...ялий, з...еднати, об...ем, б...ються, зв...язок, кар...ерист,
м...ясо, інтерв...ю, прислів'я, довір...я, пор...ядок, п...ята, мавп...ячий, р...ябий,
бор...ються, грав...юра, б...юро, торф...яний, св...ято, цв...ях, Св...ятослав,
духм...яний, узгір...я, від...емний, в...ється, об...ем, роз...еднати,
без...ядерний, львів...янин, В...ячеслав, Св...ятослав, Стеф...яненко,
п...ятсот, воз...еднання, надвечір...я, сузір...я, матір...ю, медв...яний,
тм...яний, торф...яний, духм...яний, моркв...яний, прислів...я,
П...ятигорськ, об...ективний, Мін...юст, Лук...яниця, в...їжджений,
пан...європейський, трьох...ярусний, пів...яблука, пів...ящика,
пів...Європи, пів...Вінниці.

3. Назвіть номери слів, в яких потрібен апостроф

1.Морквяний. 2.Комп'ютер. 3.Кар'єра. 4.В'ється. 5.Тім'я. 6.Солов'ї.
7.А'дютант. 8.Міжгір'я. 9.Любов'ю. 10.Б'ю. 11.Матір'ю. 12.Подвір'я.
13.В'єтнам. 14.Бур'ян. 15.Дит'ясла. 16.Верб'я. 17.В'юн. 18.Здоров'я.
19.Лук'янович. 20.Пір'я. 21.Торф'яний. 22.Прем'єр. 23.Реп'ях. 24.В'ялий.
25.З'єднати. 26.Об'єм. 27.Б'ються. 28.Зв'язок. 29.Кар'єрист. 30.М'ясо.
31.Інтерв'ю. 32.Прислів'я. 33.Довір'я. 34.П'ята. 35.Ін'скція. 36.Узгір'я.
37.Від'емний. 38.Гравюра. 39.Бюро. 40.Мільярд. 41.Курйоз. 42.Каньйон.
43.Клієнт. 44.Марсельеза. 45.Віньетка. 46.Гюго. 47.Трансєвропейський.
48.Буряк. 49.Дзвякнути. 50.Крюк.

4. Перекладіть слова українською мовою, поясніть правопис.

Імя, пламя, мягкий, трюхъядерный, предьявитель, Лукьяновка, пятьдесят,
любовью, связать, съезд, разъяснить, развезжать, соловьи, объединение,
верфью, предосенний, славянский, объезд, объявление, воссоединение,
посвящение, память.

5. Поставте пропущені букви; запишіть слова у дві колонки: які пишуться з апострофом; які пишуться без апострофа.

Житомир...янин, духм...яне, п...ятдесят, пор...ядок, чолов...яга, зв...язок,
тм...яно, цв...ях, бур...ян, присв...ята, без...ядерні, реп...ях, дев...ятсот,
Вороб...йов, об...єднано.

Ключ: з останніх букв прочитайте назву вірша В.Сосюри.

Загадка

Тож бувають у мові дива!
Це слівце інтригує не даром!
На шість літер – апострофів два,
Означає місцину над яром (над'яр'я).

Вживання м'якого знака (Додаток 9)

М'який знак позначає м'якість приголосних звуків:

- 1) д,т,з,с,дз,ц,л,и у кінці слова та складу, наприклад: вогонь, суть, близько, дядько;
- 2) після м'яких приголосних у середині складу перед о, наприклад: сьогодні, льон;
- 3) у суфіксах **-ськ-, зьк-, цьк-**, наприклад: низький, міський, німецький.

Завдання

1. Назвіть слова, в яких замість крапок слід поставити м'який знак.

Кур...йоз, Уман...ський, бул...йон, різьб...яр, сер...йозний, т...мяний, порт...е, Солов...йов, сторін...ці, Пушкар...ов, дівчинон...ці, піз...ніше, міл...оин, ц...ого, дон...чин, л...лється, міл...ярд, прилад...дя, Ковал...ов, Михал...ченко, ус...ого, Степан...ченко, тр...охатомний, стил...ці, Пан...чук, шахтар, француз...кий, бібліотекар, наВишен...ці, здаєт...ся, ніч..., н...анс, селян...с...кий, порт...ера, кін...чик, нян...чин, освітан...с...кий, тон...ший, ател...с, Натал...я, Гор...кий, лос...йон, сміют...ся, сіл...с...кий, він...етка, Грин...чишин, Н...ютон, круп...е, ін...екція, конференс...е, чотир...ох, Лук...яненко, дос...с, Н...ю-Йорк, павіл...йон, рез...юме, Омел...ян, ковз...кий, в...язкий, Ул...яна, кол...оровий, здаєт...ся.

2. Словниковий диктант.

Молодь, мить, скрізь, звідкілясь, вітрець, жаль, осторонь, піднісся, підносся, будуються, менший, ніч; їдьте, боротьба, призьба, товариський, Харків, тьмяний, козацький, ненька, масці, землящі, Зінчин, Маринчин, вишенці; свято, велетенський, кінський, батько, кінчик, безбатченко, промінь, промінчик; читальня, гуцульський, голці, рибалці, тьмяний, різьбяр, няньчин, женьшень, Маньчжурія, японський, цвях, Уманщина, слов'янський, летється, камінчик.

3. Запишіть слова в дві колонки: слова з м'яким знаком; слова без м'якого знака. З перших букв прочитаєте крилатий вислів.

Кавказ...кий, тюр...ма, астрахан...ський, різ...бяр, арал...ський, камін...чик, ремін...чик, щіл...ний, емул...сія, мален...кий, електропаял...ник, астрахан...ці, щонаймен...ший, нян...чити, економіч...ний, шахтарс...кий, емал...ований.

4. Подані слова перекладіть українською мовою, поясніть зміни у порівнянні з російським написанням.

Калужский, запорожский, Илья, любовь, дрожь, французский, комсомольский, вратарь, семьдесят, меньшинство, запястье, заречье, пятьдесят, семьсот, шампуньон, батальон, миллион, нянчить, настужь, бульон, рыцарь, тюрьма, съешьте, роскошь, пятнадцать, библиотечарь, уменьшить, пишешь, творить, вечный, экономьте, вплавь, ударьте, семь.

Правильно вживайте слова

Навчальний і учбовий

Прикметник учбовий в останні роки безпідставно витісняє слово навчальний: “учбовий заклад”, “учбовий корпус”, “учбово-матеріальна база” та ін. Його не зовсім “законне”, порівняно зі словом навчальний, місце в українській мові може бути усвідомлене хоч би з уваги на непродуктивний при творенні українських слів суфікс -б-. Якщо російське слово учебный – природне утворення, споріднене зі словом учена, то, очевидно, навчальний пов’язується зі словами навчання, навчати. Слово учбовий – своєрідний “дубль” російського учебный. Хоч, зауважимо, Словник української мови трактує його рівноцінним до навчальний.

Культура мовлення

Запишіть номери речень, в яких немає помилок у вживанні слів. Помилки виправте.

1. Студенти першого курсу прийматимуть участь в олімпіаді з фізики.
2. Щоб відпрацювати пропущені заняття, потрібно принести справку з деканату.
3. На занятті студенти писали свої автобіографії.
4. В документі повинні бути дата та підпис.
5. До дня університету проводиться багато різних міроприємств.
6. Пояснюючу записку складають за власним бажанням.
7. На повістці дня стояло питання про весняну сесію.
8. Замісник декана відповідає за виховну роботу на факультеті.
9. Студентів випускного курсу називають дипломниками.
10. Студенти, які закінчили чотири курси, являються бакалаврами.

Ключ: правильні 4, 9.

Запам'ятайте!

Господарський - хозяйственный

Господарський - хозяйский

Типовий – типовой

Типовий – типичний

Відпустка через хворобу – отпуск по болезни

Старший посадою – старший по должности

Обіймати посаду – занимать должность

Передплата - подписка

Облікування роботи – учет работы

За домовленістю – по договоренности

На замовлення – по заказу

За ініціативою (з ініціативи) – по инициативе.

Перевірте себе (Тести 3).

Тема 4. Іншомовна лексика в ділових паперах. Правопис слів іншомовного походження. Довідка

Лексика сучасної української літературної мови складається з власне українських слів та запозичень, які в свою чергу поділяються на слова, що зберегли ознаки мови, з якої запозичені (наприклад, кіно, парі, таксі) та які набули ознак української мови (наприклад, гарбуз, вишня, торба).

Запозичення – це елементи чужої мови (слів, звуків, морфем, синтаксичних конструкцій), які засвоюються мовою за своїми нормами, що свідчить про силу, творчу активність мови, що “бере”. Запозичення – це необхідний процес мовного розвитку, який збагачує мову й сприяє розвитку словника, при цьому не порушує внутрішні закони мовного розвитку.

“Свої” власне українські слова: людина, втілення, захоплення, прислівники нашвидкуруч, на згадку тощо. “Чужі” – вишня, гарбуз, аптека, архів тощо.

Шляхи надходження іншомовної лексики – культурні, політичні, економічні зв'язки з різними державами. Історичні віхи у розвитку мови: Індосвропейська мова: мати, земля.

1. Прийняття християнства на Русі

Грецька мова: церковно-релігійні поняття (вітвар, ангел, ікона, літургія), слова, пов'язані з наукою, освітою (кафедра, планета, бібліотека, математика, філософія, театр), власні імена (Софія “мудрість”, Василь “царський, божий”, Олександр “заступник”, Тарас “бунтар”, Юрій “хлібороб” та ін.).

Латина: прокурор, юрист, ректор, декан, екзамен, університет, студент, депутат, секретар, адміністрація тощо; власні імена (Віктор “переможець”, Валерій “мужний”, Максим “найбільший”, Наталя “рідна” та ін.).

Давньоєврейська: власні імена (Марія “піднесена”, Ганна “благодать”, Назар “присвячений богові” та ін.). Іван (з давньоєврейської Іоханан означає богоявлення) найбільш поширилося в Русі через те, що у церковному календарі згадується понад 200 разів. Ян (у поляків, чехів), Йоган (у німців), Жан (у французів), Джон (у англійців), Хуан (у іспанців), Джованні (у італійців), Вану у грузинів, Ованес у вірмен.

2. Татаро-монгольська навала

Тюркські слова: сарай, чарка, могорич, базар, халат, торба, ярлик, батіг, халва тощо.

3. Часи Петра I

Німецькі слова: офіцер, орден, масштаб, штукатур, цех, штат, шахта, квасоля, фарш, бутерброд, фартух тощо.

Голландські слова: матрос, боцман, фарватер, руль, шлюпка, картуз.

Скандинавські: якір, клеймо, власні імена (Олег, Ольга, Ігор, Аскольд).

4. Розвиток культури, науки, освіти, соціальна, технічна революції

З французької мови: люстра, одеколон, костюм, блуза, афіша, сюжет, актор, кабінет, гарнізон, фронт, корпус, маршал, парі та ін.

З англійської мови: трамвай, тролейбус, автобус, спорт, старт, бокс, лідер та ін.

З італійської: опера, бас, дебет, кредит, банк, казарма, барикада та ін.

З різних мов надходять "екзотизми" - слова, що означають різні поняття: чай(Китай), гиля, тахта (Іран), шашлик, сациві (Грузія); колібрі, зебу; ківі, манго тощо; пончо, сарі; песо, сольдо тощо.

Іншомовна лексика у ділових паперах

Документ, реквізит, резолюція, факсиміле, номер, секретар (лат.), бланк, шифр, фінанси(фр.), штамп, вексель, бухгалтер(нім.), теле-граф, -фон, -грама(гр.), авізо, кредит(італ.).

Правила вживання іншомовних слів!

1. Не вживати іншомовні слова, якщо є українські відповідники.
2. Не використовувати в одному тексті іншомовні слова та їх українські відповідники.
3. Вживати іншомовні слова лише у значенні, яке зафіксовано у термінологічному словнику.

Апелувати – звертатися, анархія – безладдя, дебати – обговорення, дефект – недолік, вада, домінувати – переважати, прерогатива – першість, симптом – ознака.

Хоча іноді влучніше сказати : турне, а не мандрівка по колу; снайпер, а не влучний стрілець; спринг, а не біг на короткі дистанції; паніка, а не страх; комфорт, а не зручності.

Іншомовні "вкраплення" зберігають написання та вимову: латинські pro(за), contra(проти), de facto, de jure (насправді, формально); французькі Va bangue (йти на ризик), vis-à-vis(один на один) та ін.

Це цікаво знати!

Понад 5 з половиною природних мов існує на Землі. Люди прагнули до єдиної, універсальної мови. Есперанто – перша штучна мова, яку запропонував на початку ХХ ст. польський лікар-окуліст Людвиг Заменгоф. Інші спроби створити єдину мову відтворені у волапок, ідо, інтерлінгва, новіаль; інформаційно-технічних мовах ЕОМ бейсік, фортран.

Слова мандрують. Слово "канікули" прийшло в українську мову з польської, в польську це слово прийшло з латини (canis – собачка). Що в дослівному перекладі означає "собачі дні" – дні з 22 липня по 23 серпня, які проходять під сузір'ям Пса. Саме в ці спекотні дні була перерва у навчанні римських студентів. З 19 ст. канікули перекладаються як відпочинок.

Знайдіть значення слів книга, таблиця, декан. В пошуках значень слів допоможе етимологічний словник.

Правопис слів іншомовного походження (Додаток 10)

Завдання

1. Замініть іншомовні слова українськими.

Репродувати, бізнес, контакт, екстраординарний, анонс, фольклор, рандеву, екзамен, білет.

2. Дopiшiть слова.

Бiо-

Гiдро-

Авто-

Анти-

Еко-

3. Пояснiть значення iншомовних префiксiв ди-, моно-, нео-, архi-, ультра-, квази-, макро-, мiкро-. Запишiть слова, до складу яких входять цi суфiкси.

4. Вставте пропущенi лiтери.

Грам..., кiлограм..., тон...а, метал..., ват..., груп...а, кол...актив, нет...о, iн-тел...ектуал, iр...ацiональний, iн...овацiя, ак...умуляцiя.

5. Пояснiть написання слiв.

Б..юкeнeн, мiль..ярд, кур..йоз, прем..ер, б..юджeт, комп..ютер, кань..йон, клi..єнт, кар..єра, В..єтнам, б..єф, вiн..єтка, Г..юго, iн..єкцiя, транс..європейський, диз..юкцiя, м..юридизм, г..яур, М..юнхен, абiтурi..єнт, р..юкзак, Д..юма, Жуль..єн, к..ювет.

6. Визначте рiд iменникiв, скориставшись правилами(Додаток 10).

Алое, вуаль, колiбрі, торнадо, Перу, цунамi, песо, екю, портєс, iнженер, директор, мадам, протєже, iнкогнiто, шасi, авiзо, досє.

Довiдка

Завдання

1. Прочитайте зразок, визначте вид довiдки. Назвiть реквiзити. Знайдiть слова iншомовного походження.

Державна податкова iнспекцiя

М.Вiнниця

Вiддiл державного реєстру

фiзичних осiб

вих.№ 1-18874

“7”жовтня 2001 р.

Довiдка

про надання iдентифiкацiйного номера

Андрушко Кирило Iванович має iдентифiкацiйний номер 1990875431, наданий Державною податковою адмiнiстрацiєю України згiдно з даними заповненої ним облiкової картки.

Дата занесення до Державного реєстру фiзичних осiб – 20.12.99.

Довiдка видана для подання за мiсцем навчання.

Начальник вiддiлу
Державного реєстру
фiзичних осiб

особистий пiдпис
М.П.

В.Д.Грушко

01.10.01

м.Вінниця

Видана п.Омельченко О.В. в тім, що вона дійсно є студенткою першого курсу ФЕЕП Вінницького державного технічного університету. Форма навчання денна. Отримує стипендію в розмірі 39(тридцять дев'ять) грн.

Видана для подання в ЖЕК.

Ректор

особистий підпис

Б.І.Мокін

Гол.бухгалтер

особистий підпис

Л.М.Хоменко

М.П.

2. Складіть зразок довідки про стан здоров'я, про місце народження, про прибутки тощо.

Подвоєння, подовження приголосних (Додаток 11).

Завдання

1.Прочитайте речення. Поясніть подвоєння / подовження у словах.

Встала весна, чорну землю сонну (сон + ну) розбудила. Я хотів би вітром бути, вітром бути наддніпрянським (над + дніпрянським). Наша мить – це краплина, в якій віддзеркалилась (від + дзеркалилась) вічність. Цілую руки, що крутили жорна в переддень (перед +день) космічної доби. Хто багато взяв од людей, багато мусить віддавати (від + давати). Мов горда думка, котиться ріка, і міст над нею знісся (зніс + ся), наче верховіть летючий вітер можна відділити (від + ділити).

2.Словниковий диктант.

Де(н,н)ий, місь(к,к)ом, війсь(к,к)омат, непримире(н,нн)ий, в(д,дд)ід, ю(н,нн)ат, свяще(н,нн)ий, осі(н,нн)ій, морквя(н,нн)ий, лебеди(н,нн)ий, змії(н,нн)ий, (д,лл)є, (д,лл)ити, су(д,д)я, ста(т,тт)я, зацікавле(н,нн)ість, повітря(н,нн)ий, згада(н,нн)ий, домовле(н,нн)ість, оди(н,нн)адцять, бе(з,зз)захисний, вида(н,нн)я, заня(т,тт)я, повіс(т,тт)ю, ні(ч,чч)ю.

3.Поясніть написання власних назв.

Вінниччина, Німеччина, Галичина, Словаччина; Ніцца, Марокко, Голландія, Брюссель, Бонн; Аполлон, Алла, Геннадій, Ганна.

4. Поставте наголос у словах.

Запитання, пізнання, засідання, видання, завдання, читання, написання

Запам'ятайте!

Через невміння – из-за неумения

Через непогоду – из-за непогоды

Через непередбачені обставини–из-за непредвиденных обстоятельств

Взяти до відома – прийняти к сведению
За власним бажанням – по собственному желанию
З власної волі – по собственной воле
За життя – при жизни
За адресою – по адресу
За два кроки – в двух шагах
На замовлення – по заказу

Розрізняйте: знання й знаття

Ці слова, хоч і дуже подібні одне до одного, виявляють певну різницю. Слово знаття звичайно заступає дієслово знати: «Якби знаття, що в кума пиття, то і дітей забрав» (М.Номис); «Якби знаття, що прийде підмога, - можна було б прорватися» (Ю.Яновський). Слово знання означає сукупність відомостей про щось: «І жадібно знання вона пила» (Б.Грінченко).

Перекладіть українською

Он отправился в дальний путь. Этот путь гораздо короче. Таким путем не решить задачу.

Это касается каждого из нас. Рука прикоснулась к металлу. Коснуться этого вопроса нужно сегодня.

Я хорошо считаю в уме. Я считаю философию интересным и нужным предметом.

Прочитайте знайомі слова

«Роковини» - календарна дата, день, коли закінчується ще один рік від початку якої-небудь події.

«Ювілей» - від лат. «ювілейний рік», що припадав раз на півстоліття, урочистість.

Вставте потрібні слова у речення

... з дня народження дочки. ... міста Києва.

100-літн... .. бібліотеки. 20-літн... .. друга.

Перекладіть з російської на українську.

Компьютерный вирус – это специально написанная небольшая программа, которая может «приписывать» себя к другим программам (т.е. «заражать» их), а также выполнять различные нежелательные действия на компьютере. Программа, внутри которой находится вирус, называется «зараженной». Когда такая программа начинает работу, то сначала управление получает вирус. Вирус находит и заражает другие программы, а также выполняет какие-нибудь вредные действия, например: портит файлы или таблицу размещения файлов на диске, «засоряет» оперативную память и т.д.

Перевірте себе (Тести 4).

Тема 5. Багатозначні слова. Синоніми. Омоніми. Антоніми. Пароніми. Доручення

Мова не тільки засіб спілкування, а й природний резервуар інформації про світ, насамперед про свій народ. Повірюючи в те, що всі мови в нашому спільному домі "активно розвиваються", ми довго не помічали, що цей розвиток, започаткований першим радянським десятиріччям, у 30-70 роки був спершу загальмований, а потім повернутий у зворотному напрямку. Треба виправляти становище: повернути всім мовам їх природний престиж і справжню, а не декларовану рівноправність. Необхідно виховувати культуру мови як запоруку піднесення культури суспільної думки і суспільно корисної праці.

Суспільство завжди дбає про те, щоб його члени користувалися мовою не лише спонтанно, не тільки як даним від природи даром, а свідомо, як знаряддям найактивнішого розкриття своєї особистості. Мовний досвід індивідуума невіддільний від опори на літературну мову як акумулятор людських знань.

Словниковий склад мови, особливо мови багатофункціональної, яка обслуговує науку, літературу, мистецтво, виробництво, є мовою преси, радіо, телебачення, надзвичайно багатий і різноманітний - він налічує сотні тисяч слів. Словник української мови - найпоширеніше на сьогодні зібрання лексичних скарбів нашого народу - фіксує їх близько 135 тисяч. Та навіть у такому океані слів мовці порівняно легко й швидко знаходять саме ті, що потрібні їм у даний момент. Поясненням цього можуть бути системні зв'язки лексики, які значно полегшують пошук, бо доводиться відшукувати слово не у всьому словниковому складі, а в рамках невеликої його частини - синонімічного ряду чи лексико-семантичної групи, на яку орієнтується ситуація.

В українській мові, як і в інших, є різні групи слів за значенням. Найбільші з них за обсягом - синоніми, антоніми та пароніми, що виступають водночас і основою найвиразніших стилістичних засобів.

Кожній людині, яка прагне просто, чітко і дохідливо сформулювати думку, слід постійно вчитися розрізняти відтінки в значеннях слів, правильно вживати їх в усній і писемній мові. Свідоме і стилістично точне слововживання - надійний помічник в оволодінні скарбами рідної мови і показник рівня культури.

Мовна культура - це знання мовних багатств помножене на грамотне їх застосування. Мовленнєва культура - це свідчення розвинутого інтелекту і високої загальної культури, це подолання мовних стереотипів, а значить і стереотипів мислення.

Багатозначні слова

Кожне повнозначне слово має якесь лексичне значення. В одному слові значення може бути лише одне, а в іншому - кілька. Слова, що мають

одне значення, називаються *однозначними* (терміни, власні назви, слова експресивно насичені і іншомовні).

Слова, що мають кілька значень, називаються *багатозначними*. Наприклад, слово *легкий* може означати вагу (легкий пух), міру завантаженості дня (легкий день), характер складності задачі (легка задача) і подібне.

Здатність повнозначного слова виражати кілька значень називається багатозначністю, або *полісемією* (від гр. poly—багато, sema - знак).

У багатозначному слові одне лексичне значення сприймається як основне, а інші як похідні, вторинні, додаткові. Наприклад, у багатозначному слові *голова* виділяється первинне значення, яке означає частину тіла (підняв голову), а всі інші значення вторинні. Вони означають: керівника, старшого (голова колгоспу, голова зборів), передову частину чогось (голова колони), розум (він людина з головою), одиницю рахунку (сто голів овець).

Особливо схильні до багатозначності слова, які легко сполучаються з іншими словами в контексті. Це префіксальні дієслова з префіксами (за-, з-, під-, до- та ін.) завести (машину), завести порядок, завести коня, завести годинник; звести з дороги, звести наклеп, звести рахунки, звести людину, звести (замучити).

Синоніми

Синоніми (від гр. —*однойменний*) - це слова різні за звучанням, близькі за значенням, але різняться емоційними і стильовими відтінками, сферою використання. У певному діловому тексті використовується одне із слів, а не весь синонімічний ряд. Точність і виразність змісту документа часто залежить від того, наскільки правильно і доречно дібрані слова. Багатство синонімів дає можливість вибрати найточніше для даного контексту слово, уникнути неоднозначного тлумачення висловлення та зберегти нейтральний тон.

Одним із цікавих умовних явищ, які безпосередньо пов'язані з багатством і різнобічністю словникового складу, з питаннями культури мови, стилістики, є синонімія. Коли прагнуть досягти бездоганної за формою мови, добирають синоніми; коли потрібно якнайточніше визначити свої думки чи почуття або, навпаки, якимось завуалювати, приховати їх — також шукають синоніми.

При складанні документів потрібно зважати на такі правила функціонування синонімів:

1. Не допускається взаємозаміна синонімів, особливо коли одне слово є запозиченим, а інше — власне українським (контракт - угода).
2. Слова слід використовувати з точним урахуванням відтінків значень. Наприклад: *білет* — *квиток*; *іспит* — *екзамен*; *процент* — *відсоток*; *дефект* — *недолік*; *загальний* — *спільний*.

Антоніми

Антоніми – це слова з різним звуковим складом і протилежні за значенням. Антоніми відбивають взагалі не будь-які протилежні поняття, а обов'язково співвідносні, об'єднані змістом на основі їх протиставлення: легкий – важкий (вага), далекий – близький (віддаль), здоровий – хворий (стан організму). Найчастіше антоніми утворюють пари. Об'єднуються в антонімічні пари, перш за все, слова, що мають якісні, кількісні, часові й просторові значення.

Наприклад: початок – кінець, керівник – підлеглий, простий – складний, внутрішній – зовнішній, вхідний – вихідний.

Омоніми

Омоніми – це слова однакової за звуковим складом – *омофони* (наприклад, *виступ депутата та виступ на стіні*); за написанням – *омографи* (наприклад, *за'мок та замо'к*); *омоформи* (наприклад, *пам'ять та на пам'ять*), але мають різне значення.

Наприклад: *люлька для дитини - люлька для куріння; куля кулеметна - куля Земна; віз (іменник) - віз (дієслово) тощо.*

Пароніми

Пароніми – слова, близькі за звуковим складом і вимовою, але різні за значенням і написанням; мають один корінь але відрізняються префіксами та суфіксами, іноді однією літерою.

Наприклад: *винятково- виключно, особистий-особливий, адресат-адресант, ознайомити- познайомити, оснований- заснований, здібний-здатний, виборний- виборчий, талан-талант.*

Мовознавці давно звернули увагу на існування таких близькозвучних слів, на відмінності між ними у значенні та на можливі помилки у їх вживанні. При широкому розумінні паронімії до паронімів зараховують усі слова, що мають звукову подібність, не враховуючи морфемного складу слова, – і різнокореневі, і спільнокореневі (досвід – дослід, громадський – громадянський, верба – вербена, дерен – терен). Якщо ж розуміють паронімію вужче, то в паронімічні групи включають тільки спільнокореневі слова, які мають певний змістовий зв'язок (комунікативний – комунікаційний, хронікальний – хронічний, фабрикат – фабрикант, співак – співець). Семантичні зв'язки між паронімами можуть бути різними – синонімічними, антонімічними, іноді це слово з близьким, суміжним значенням або члени однієї тематичної групи. Основну групу паронімів становлять слова, що семантично пов'язані між собою, частково збігаються за морфемним складом, близькі за походженням. Паронімічним відношенням поєднується пара слів, значно рідше – три або більше.

За характером смислових зв'язків пароніми поділяють на кілька груп: а) пароніми синонімічні (важкий – тяжкий, привабливий – принадливий, капля – крапля); б) пароніми антонімічні (прогрес – регрес,

еміграція - імміграція, еволюція - революція, густо - пусто); в) пароніми, що мають деяку семантичну близькість (проносити - приносити, пролазити - прилазити, вирізнитися - відрізнитися); г) тематичні пароніми (апендикс - апендицит, нітрати - нітрити, пам'ятка - пам'ятник).

Завдання

1. Доберіть синоніми до поданих слів.

Квиток, керівник, заняття, екзамен, процент, скоро, подальший, дефект, заступник, неординарний, авторитет, суспільний, інтерв'ю.

2. Порівняти назви будівель та з'ясувати значення кожного з них. Які з них можна використати у діловому мовленні?

Хата, дім, будинок, хатина, кам'яниця, халупа, хмарочос, палац, вілла, споруда, будова.

3. Чи становлять синонімічні ряди (пари) подані слова?

Робітник - працівник - співробітник; становище - положення - стан; галузь, сфера - ділянка; дилема - проблема - завдання; ініціатива - пропозиція - звернення; об'єм - обсяг; заступник - замісник; повістка - порядок (денний); оголошення - об'ява.

4. Доберіть синоніми до поданих слів.

Адміністрація, кон'юнктура, акциз, акція, аргумент, бізнесмен, вексель, кореспонденція, конкуренція.

Для довідки: умови, обставини; пай, частка; підприємець; правління; довід, доказ; боргове зобов'язання; непрямий податок; змагання; листування.

5. Продовжте синонімічний ряд, запам'ятайте відповідники.

Адекватний - рівний, . . . ; ефектний - виграшний, . . . ; рентабельний - вигідний, . . . ; стимулювати - заохочувати, . . . ; диференціювати - розрізняти, . . . ; концентрувати - зосереджувати, . . .

Для довідки: відповідний, однаковий; доцільний, прибутковий; поділяти, розчленовувати; згущувати, збагачувати; яскравий, той, що справляє враження, виділяється, панувати, головувати; спонукати до дії, давати поштовх.

6. З'ясуйте за словником, подані слова - багатозначні чи омоніми?

Додаток, агент, акт, блок, виконавець, вихід, відділ, відношення, галузь, гриф, громада, застава, заступник, захід, кошти, термін, товар, устав.

7. Складіть словосполучення з поданими іменниками і прикметниками. Поясніть свій вибір.

- 1) Округ / округа: автономний, мальовничий, військовий, виборчий, промисловий, навколишній.
- 2) Вклад / внесок: вступний, пайовий, строковий, простий, виграшний, майновий, безстроковий.
- 3) Адрес / адреса: вітальний, тимчасовий, домашній, підписаний, поштовий.
- 4) Кар'єр / кар'єра: артистичний, піщаний, відкритий, стрімкий, занедбаний, гранітний.
- 5) Виборний / виборчий: кампанія, бюлетень, посада, агітація, право.
- 6) Дільниця / ділянка: садовий, виборчий, дослідний.
- 7) Економічний / економічний: технологія, журнал, криза, устаткування, витрачання коштів.
- 8) Професійний / професійний: лексика, театр, боксер, підготовленість.

8. Запишіть словосполучення, виправляючи помилки у слововживанні.

Базисне училище, величально ступати, виголошувати порядок денний, оперативне рішення питань, поверхове освітлення фактів, затрати на соціальне забезпечення, воєнна дисципліна, гармонічний розвиток особи, підвищувати даліше, дипломатична пошта, дисциплінарний робітник, на протязі лекції.

9. Прочитайте, які з наведених визначень відповідають поняттям - "багатозначні слова", "терміни", "синоніми", "омоніми", "пароніми"?

1. Спільнокореневі слова, схожі за вимовою і будовою, але різні за значеннями.
2. Близькі за значеннями слова, які виражають різні відтінки у значенні.
3. Слова, які вживаються у кількох значеннях.
4. Слова з різним значенням й однаковим звуковим складом.
5. Слова, що називають явище, предмети спеціальних галузей людських знань.

Полісемія – багатозначність.

Синоніми – подібні поняття.

Антоніми – протилежні поняття.

Омоніми – різні поняття.

Запам'ятайте!

Вступаємо, а не поступаємо в університет, інститут, технікум.

Існуючі норми передбачають розрізняти за значенням пароніми поступати//вступати. І коли йдеться про навчальні заклади, то мова витворила ряд: вступник, вступні іспити, у який вписується дієслово вступати.

10. Назначте порядкові номери тих груп слів, які не є синонімами.

1. Штамп, штемпель, печатка.
2. Пунктуальність, прискіпливість, завбачливість.
3. Представник, речник, репрезентант.
4. Реалія, предмет, річ.
5. Протеже, ставленик, фаворит.
6. Афіша, оголошення, анонс.
7. Екстраординарний, швидкодiючий, невідкладний.
8. Аргумент, підстава, обґрунтування.
9. Дефект, вада, хиба.
10. Звичай, правило, традиція.
11. Прецедент, пригода, непорозуміння.
12. Галузь, сфера, ділянка.
13. Претензія, вимога, позов.
14. Депеша, донесення, повідомлення.

11. Словник української мови фіксує 10 значень слова *ити*. Запишіть відомі Вам значення, складіть речення.

Доручення

Завдання. Ознайомтесь із зразком доручення. Визначте вид доручення. Назвіть реквізити. Складіть зразок доручення на отримання стипендії, книжок у бібліотеці.

Доручення

Я, Соловійов Ілля Микитович (паспорт : серія АВ № 21245, виданий 25.01.00 Ленінським ВВС України у Вінницькій обл.), доручаю одержати належний мені поштовий переказ у сумі 125(сто двадцять п'ять)грн.60 коп. Забур'яновій Катерині Іванівні (паспорт: серія АВ № 13279, виданий 01.09.99 Ленінським ВВС України у Вінницькій обл.).

Доручення дійсне до 01.07.01.

01.06.01

Соловійов

Засвідчення: підпис Соловійова І.М. засвідчую

Гол. лікар Вінницької міськлікарні № 4

О.П.Грачов

01.06.01

Зверніть увагу на правопис прізвищ, імен та по батькові (Додаток 12).

Засвідчення – реквізит доручення, який складається з повного підпису та дати.

Штамп – реквізит офіційного доручення, який містить назви міністерства, відомства, організації, підприємства, закладу, структурного підрозділу, адресу; буває кутовий або повздовжній.

Печатка – реквізит офіційного доручення, ставиться на підписах. Печатки бувають гербові та прості. Прості печатки прикладаються до документів, що виходять за межі установи, до розмножених примірників розпорядчих документів, до довідок тощо. Прості печатки бувають: круглі,

квадратні, трикутні. Гербові печатки прикладаються до документів, що засвідчують юридичні або фізичні права осіб; до статутів, положень тощо.

Правопис префіксів (Додаток 1 Зі, 14).

З-(ІЗ-, ЗІ) перед глухими **к, п, т, х, ф** **переходить у с-**. Наприклад, *спитати, сховати, сформувати; звити, зишити, згаснути; зумовити, зіграти, зігнути, зігріти(але зогрівати)*.

БЕЗ-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ- та ін. Кінцевий дзвінкий приголосний перед глухими не змінюється. Наприклад, *безкрай, розклад, черезплічник, відкриття, підтримка, обпалити*.

ПРЕ-, ПРИ-, ПІ-. Префікс пре- вживається переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня ознаки. Наприклад, *прегарний, прекрасно; а також в словах презирливий, презирство та старослов'янських словах престол, преосвященний, преподобний*. Префікс при- означає наближення, приєднання, частковість, результат дії тощо. Наприклад, *приміський, прикрутити, прибігти*. Префікс пі- вживається тільки в словах *прізвисько, прізвище, пріра*.

Завдання

1. Від поданих слів утворіть слова з префіксами З- або С-.

Робити, косити, садити, ховати, темніти, горіти, мріяти, дути, формувати, чіпляти, різати, терти, сохнути, ламати, варити, планувати, найти.

2. Переписати речення. У виділених словах позначити префікси.

Із щастя та горя *скувалася* доля. Робиш добро – не кайся, робиш зло – на зло й *сподівайся*. Здоров'я маємо – не дбаємо, а *втрачимо* – плачемо. Глянув – як *фотографував*. В сіні вогню не *сховаси*.

3. Утворіть від поданих слів нові слова з префіксами З-(ЗІ-), С-.

Орієнтуватися, казати, робити, їхати, єднатись, гріти, скочити, формувати, копіювати, рвати, творити, ставити, економити, ігнорувати.

4. Перепишіть слова, вставляючи пропущені букви.

Ро...чарований, ро...смішити, бе...болісний, бе...смертний, ро...щебетатися, бе...межний, бе...сердечний, бе...зоряний, ро...щеплений, бе...сумнівний, бе...жалісний.

5. До поданих слів доберіть антоніми з префіксами РОЗ-, БЕЗ-.

Грамотний, закопати, єднати, сідлати, законний, озброєний, платний; тиснути, в'язати, смертний, занепад, талановитий, зав'язати, зустрітись, захоплений, забуття.

6. Від поданих слів за допомогою префіксів ПРЕ-, ПРИ- утворіть слова. Поясніть вживання префіксів.

Тихий, добрий, мирний, мудрий, спокійний, міцно, голосно, швидко, гарно, міський, білий, мало, морський, писати.

7. З'ясуйте значення, вимову і правопис префіксів у поданих словах.

Предобрий – придобрити, претихий – притихлий, прехороший – прихорошений, прегіркий – пригірклий, премалий – применшений.

8. Перепишіть прислів'я, вставляючи замість крапок слова з префіксом ПРИ-.

На Бога зивай, а руки.... До кого ..., таким сам станеш. Від одного берега одстав, та до другого не .... У лінивого піч до спини.... Відрубаного не .... Не чуже пшонце окропу не .... .. як шевська смола до чобота. Апетит з їдою .... як ріп'ях до кожуха. ... баба з міста - ... вістей триста.

Слова для довідок: прикладай, пристанеш, пристав, прилипла, приточиш, приставляй, прилип, прибуває, прип'явся, приїхала, привезла.

9. Замість крапок поставте пропущені Е, И, І. Поясніть вживання префіксів Пр...берегти, пр...славний, пр...мудрий, пр...зводити, пр...парувати, пр...своїти, пр...буток, пр...мовляти, пр...мат, пр...варений, пр...зидент, пр...крашати, пр...бій, пр...давній, пр...чудовий, пр...злий, пр...морозити, пр...відкритий, пр...боркати, пр...будова, п...р...орати, пр...д'явити, пр...святити, пр...святий, п...р...оформити, пр...землитися, пр...звище, пр...бережний, пр...в'ялий, пр...зирство, пр...нагідний.

10. Запишіть слова у дві колонки: 1) з вставленою буквою З; 2) з вставленою буквою С.

Ро...пис, вро...сип, ...кат, ...цементувати, ро...чин, ...формувати, ...тискач, ...чепиги, ро...кис, ...прожогу, ...пад, бе...крилість, ...ковзко, ...сох, ро...сунув, ...чавити, ...хов, ро...сід, ...шити, не...проста, ро...тин, бе...платно.

Ключ: з останніх букв виписаних слів прочитаєте вислів Й.-В. Гете.

11. Розгадайте загадки

Можливості префікса

Префікса можливості безмежні.

Пари слів, що змістом протилежні,

Префікс може значенням зрівняти.

Але що там довго мізкувати?

Префікса до слів додаймо з вами -

Різні стануть означать те ж саме.

Що це за префікс?

(Напів-напівправа-напівбрехня, напівсвітлий-напівтемний, апівсолодкий-напівгіркий і т.п.).

Назва ріки

До країни знань ішов мандрівник і зустрів цікаві складники: поєднались префікс і числівник – і зробилися назвою ріки.

Яка це назва? (Прип'ять).

Дієслово не в'яжеться з рухом.

Його змісту не знати просто сором:

Як без префікса – сприйметься слухом,

А як з префіксом – сприйметься зором.

Яке це дієслово? (Казати, показати).

12. Перекладіть українською мовою. Зіставте написання префіксів в обох мовах. Зверніть увагу на чергування прийменників і префіксів У чи В (Додаток 15).

Переслать по почте, установить деловые контакты по вопросам производства, реализовать по безналичному расчету, инженер по технике безопасности, объяснительная записка, сравните образцы документов, разбить по группам, собрать бригаду, подшить справку к делу, подписать документ; запланировано в прошлом году, выполнено в полном объеме, быть в пользовании, сдавать в срок, участвовали все желающие, войти в курс дела, рассчитывать вдвоем, учеба в вузе, быть дома, складывать вдвое.

Правильно вживайте слова *особа й особистість*

Слово особа означає одну людину, індивід: "Він сам, своєю власною кругленькою особою, стояв, зігнувшись над пательнею" (М.Коцюбинський); іноді, коли мовиться про багатьох людей, це слово в множині заміняє множину інших слів – чоловік, душ: "На нараду прийшло багато осіб"(з живих уст); часом воно править за відповідник до російського слова личность, наприклад, у вислові: "Що за підозріла особа?"

Слово особистість означає індивідуальність людини, сукупність її духовних і фізичних властивостей: "Авторська особистість виявляється і в доборі теми, і в характерних, тільки йому властивих образах"(з газет).

Запам'ятайте!

Ночью – вночі	зимой – взимку
Вечером – ввечері	летом – влітку
Утром – зранку	весной – навесні
Днем – удень	осенью – восени

Вимовляй правильно!

Глибоко	договір	громадянин	гуртожиток
Товариство	черговий	вишлага	угода
Діалог	вигідний	разом	помилка

Перевірте себе (Тести 5).

Тема 6. Фразеологізми. Види. Джерела надходження. Фразеологізми у діловому спілкуванні. Розписка

Термін "**фразеологія**" походить від гр. *phrasis* – "вислів" та *logos* – "слово". В мові цей термін вживається в значенні: 1) сукупність стійких висловів (наприклад, собаку з'їсти, спустивши рукави); 2) розділ мовознавства, який вивчає такі стійкі вислови (вони мають назви фразеологізми, фразеологічні одиниці, ідіоми).

Фразеологізми – це готові сполучення слів, де слова втрачають свої самостійні значення : так, з'їсти собаку означає бути майстром своєї справи.

Фразеологічні одиниці мають багато різновидів, немає єдиної думки щодо їх класифікації. Розрізняються словосполучення – вільні і стійкі. **Вільні словосполучення** утворюються за граматичними нормами мови відповідно до ситуації для вираження певної думки (наприклад, сніг іде, сніг падає). **Стійкі словосполучення** утворюються шляхом пересмислення вільних синтаксичних сполучень. За класифікацією академіка В.В.Виноградова виділяються три групи фразеологічних сполучень: 1) **фразеологічні зрощення** – це стійкі сполучення слів, які складають цілісне поняття (наприклад, народитися в сорочці значить бути щасливим; розводити теревені – балакати; товкти воду в ступі – безглузда праця); 2) **фразеологічні єдності** – це неподільні мовні вислови, загальний смисл яких пов'язаний із словами, що входять до їх складу (наприклад, робити з мухи слона – перебільшувати; на городі бузина, а в Києві дядько – нісенітниця); 3) **фразеологічні сполучення** – це стійкі мовні звороти, які характеризуються самостійністю складових елементів, образність відсутня (наприклад, сфера діяльності, храм науки, ламати голову).

Фразеологізми – це і **фразові штампи**, професійні вирази, що набули метафоричного значення, біблійні вислови, поговірки, прислів'я, приказки.

Джерела української фразеології

- вислови з античної культури: *альфа й омега* (означає початок і кінець); *ахіллесова п'ята* (означає вразливе місце);
- переклади висловів видатних людей: *навчаючи, люди вчаться* (Сенека), *нічого понад міру* (Сократ);
- вислови з Біблії та Євангелія : *устами немовляти істина глаголить, співати Лазаря, неопалима купина*;
- літературні вислови: українських письменників та поетів – *Чужому научайтесь, свого не цурайтесь* (Т.Шевченко), *Щоб не плакать, я сміялась* (Л.Українка), *Пам'ять серця* (О.Корнійчук); російських митців слова – *Сміх крізь сльози* (М.Гоголь), *Що робити ?* (М.Чернишевський), *Одиниця – нуль* (В.Маяковський); зарубіжних письменників – *Багато галасу даремно* (В.Шекспір), *Синій птах* (М.Метерлінк);

- виробничо-професійні вислови : *ні пуху ні пера, взяти на музику* (з мови мисливців), *грати перицу скрипку, пускати півня* (з мови музикантів);

- народна мудрість: прислів'я, приказки, поговірки – *Одна ластівка весни не принесе; Не вір словам, а вір ділам; Береженого Бог береже.*

Прислів'я, приказки виражають мислення народу, формують його життєвий, соціально-історичний досвід. І.Франко назвав прислів'я та приказки “скарбом нашої мови і народного досвіду”.

Найчастіше фразеологічні вислови вживаються в художній літературі, публіцистиці, в усному мовленні. Фразеологічні одиниці зустрічаються й в діловому мовленні. Насамперед, це мовні штампи, канцеляризми, переклади афоризмів, крилатих висловів. Наприклад: *пояснювальна записка, договір оренди, порядок денний, старший лаборант, заступник директора, начальник відділу кадрів, засвідчення підпису, готувати доповідь, бути в курсі, брати курс на підвищення, віра-майна, tet-a-tet, pro- contra, etc.*

Завдання

1. Дайте відповіді на запитання: що таке фразеологізми?

Зрощення, стійкі сполучення, ідіоматичні словосполучення, прислів'я, афоризми, крилаті вислови, слова, вжиті у переносному значенні, багатозначні слова, пароніми, професійні вислови.

2. Спробуйте визначити джерело надходження фразеологізма.

Золотий дощ, діла на копійку, а балачок – на карбованець, нитка Аріадни, троянський кінь, герой нашого часу, мертві душі, хіба ревуть воли, як ясла повні?; поле діяльності, відповідно до наказу.

3. Порівняйте українські і російські фразеологічні вислови.

Бити байдики – Бить баклуши.

Пускати бісики – Строить глазки.

Басом дивитися – Букой смотреть.

Багато галасу даремно – Много шума из ничего.

Бачить під лісом, не бачить під носом – Под лесом видит, под носом нет.

Байки правити – басни рассказывать.

4. Доберіть до українських фразеологізмів російські відповідності.

Казав пан кожух дам та слово його тепле

Катюзі по заслугі

Собака собаці хвоста не відкусить

Іж борщ з грибами,

язик держи за зубами

По Савці світка

Ешь пироги с грибами, а язык

держи за зубами

По Сеньке шапка

Ворон ворону глаз не выклюнет

Обещаного три года ждут

Поделом вору і мука

5. Закінчіть фразеологізми

Діла на копійку, а балачок ...

В протоколі густо, а на ділі ...

Говори мало, слухай багато, а ... ще більше.

Птицю пізнати по пір'ю, а людину ...

Ніколи не кажи "не вмію", а завжди говори ...

Шабля раниць голову, а ... душу

Не завжди говори, що знаєш, але завжди знай, що ...

6. Доберіть до поданих синонімічні фразеологічні вислови.

Як сир в маслі катається; не всякий вітер погоду несе; життя прожити - не поле перейти; не учи ученого; життя прожити не сіно косити; як у Бога за пазухою; не все те золото, що блищить; не вчи орла літати.

7. Поясніть, як ви розумієте фразеологізми.

Нести свій хрест, розставити крапки над І, поставити крапку, вдарити по руках, вводити в курс, заморозити рахунок, звести кінці з кінцями, герой нашого часу, сіль землі.

ЦЕ цікаво!

VENI, VIDI, VICI лат.(вені, віді, віці) – “прийшов, побачив, переміг” – це слова-звіт про перемогу Юлія Цезаря над понтійським царем Варнаком.

8. Поцікавтеся, що означають латинські вислови

Homo sapiens, Homo novus, NB(Nota bene), P.S.(Post scriptum), Post factum, Status Quo, Terra Incognita, Tabula rasa, Veto, Via.

9. Порівняйте фразеологічні вислови. Чи можна їх вважати синонімічними.

Дивись на дівицю, а не на спідницю (єврейське присл.)

Яка жінка, така й спідниця (естонське присл.)

Вибирай собі жінку в суботу, а не в неділю (англійське присл.)

Заробіток чоловіка видно не по його одезі, а по жінчиній (ірландське присл.)

10. Прочитайте прислів'я. Спробуйте визначити, якому народові воно належить.

Чоловік і жінка -- ніби пара паличок для їжі.

11. Прочитайте . Визначте, до якого виду фразеологізмів відносяться вислови, якою темою вони об'єднані.

Люблять вітчизну не за те, що вона велика, а за те, що своя. (Сенека).

Любов до батьківщини не знає меж. (С.Лец).

Розумному весь світ батьківщина (Чеченське прислів'я).

Дим вітчизни яскравіший від вогня чужини (Античний афоризм).

Дим вітчизни солодкий і приємний. (О.Грибоседов).
Можна все на світі вибирати, сину,-
Вибрати не можна тільки Батьківщину. (В.Симоненко).

12. Поясніть, як ви розумієте вислови
Мудрість світу – в прислів'ях та приказках.
Приказка на кожній мові говорить правду.
Словам тісно, а думкам просторо.

Розписка

Завдання

1. Прочитайте зразок розписки. Визначте вид. Назвіть реквізити.

Розписка

Я, Петрук Володимир Максимович, отримав від Сорокіна Анатолія Сергійовича гроші в сумі 100 (сто) грн. Зобов'язуюсь повернути всю суму 01.12.01.

12.01.01

Петрук (домашня адреса:
Вінниця-21, вул. Космонавтів, 123,
кв. 12. Паспорт: серія АМ № 65432).

Засвідчення: підпис Петрука В.М. засвідчую

Нач.відділу кадрів (підпис)

О.М.Ткачук

12.06.01

2. Прочитайте розписку. Визначте вид. Знайдіть відмінності від першого зразка.

Розписка

Я, ст.лаборант кафедри історії ВДТУ Мойсеєнко К.О., отримав від зав. технічним відділом Бережнюка О.Т. 2(два) комп'ютери "Поиск", 1989 року випуску, 3(три) телевізори "Електрон"(модель 357. 1991 року випуску). Зазначена техніка раніше була у вжитку.

Підстава: наказ ректора ВДТУ № 37 від 12.07.01.

17.07.01

Мойсеєнко

Правопис складних слів (Додаток 16)

Складні іменники, прикметники, числівники складаються з кількох слів чи основ. Складні слова пишуться разом або через дефіс, окремо, наприклад: *політехнічний, фізико-математичний, суспільно корисний.*

Завдання

1. Поясніть утворення та написання складних слів.

Взаємозв'язок, законодавство, міськвиконком, землевласник, роботодавець, працевлаштування, орендодавець, будинковласник, мінфін, історико-краєзнавчий, східнослов'янський, сто двадцятьп'ятитонний,

п'ятипроцентний, семиповерховий, 100-річчя, 50-ліття, тисячоліття, зовнішньоторговельний, торгово-економічний, гуртожиток.

2. Утворіть та запишіть складні іменники.

Зразок: учитель-фізик, лікар-еколог.

Спеціаліст програмування, інженерні фахівці, спеціалісти економіки, фахівці машинобудування, економісти будування, інженерні конструктори, інженери енергетичної галузі.

3. Запишіть українською мовою. Порівняйте написання.

Пол-листа, полгорода, пол-арбуза, пол-Європы, полкруга, пол-озера, полстраницы, пол-Винниці, полкилограма, полусон, пол-ящика, пол-яблока, полдня.

4. Запишіть складні прикметники.

Темно(зелений), офіційно(діловий), лекційно(практичний), сіро(чорний), жовто(гарячий), військово(зобов'язаний), яскраво(блакитний), північно(східний).

5. Словниковий диктант.

П'яти(денка), трьох(семестровий), пів(річчя), півтора(місячний), політ(економія), дизель(мотор), 5(типоверховий), сто(літній), сільско(господарський), макро(економіка), спортивно(оздоровчий), санаторій(профілакторій), екс(чемпіон), віце(прем'єр), студент(заочник), спорт(зала), міні(футбол).

6. Прочитайте текст. Знайдіть складні слова, поясніть їх написання.

Пісня-гімн "Ще не вмерла Україна"

Ця пісня-гімн виникла на основі вірша етнографа і фольклориста Павла Чубинського, написаного на початку 60-х років і вперше надрукованого 1863 р. у Львові в журналі "Мета" за підписом "Тарас Шевченко". Ті, хто нелегально передавали вірш у Галичину, не знали імені його автора і приписали патріотичний текст Шевченкові. 1865 р. композитор Михайло Вербицький написав музику на ті слова. Особливо вона припала до душі українській молоді Перемишля, де вперше й була виконана пісня. Швидко поширилася на західноукраїнських землях, з 90-х років перетнула кордон, потрапивши в середовище українських поселень. Після захоплювала все більші кола українців, нелегально проникла в межі царської імперії, де була заборонена.

Зрештою за часів утворення суверенної Української Народної Республіки набула прав національного гімну. Первісний і пізніший тексти вельми різняться. Справа в тому, що у вірш Чубинського вносилися певні зміни. Окремі рядки і строфи згодом додали громадсько-культурний діяч Северин Данилович, поет Микола Вербицький, інші невідомі автори. Нині

пісня входить до репертуару багатьох народних хорів, професійних співочих колективів, воскресає із забуття, вселяючи надію на духовне відродження народу (Ф.Погребенник).

Перекладіть з російської на українську

Н.И.Пирогов родился 13 ноября 1810 года, умер 23 ноября 1881 года. В четырнадцать лет – студент-медик, в девятнадцать – лекарь, в двадцать три – доктор медицины, а в двадцать шесть – профессор Дерптского университета по кафедре хирургии. Пирогов был одним из замечательных людей России: величайшим из русских врачей, далеко вперед двинувшим медицину, просветителем, оставившим свой след в педагогике (С.Сергеев-Ценский).

Розрізняй!

Об'єм та обсяг

Об'єм – величина у довжину, висоту й ширину, вимірювана в кубічних одиницях. Вживається у сполученнях: об'єм конуса, куба, циліндра, колби, посудини, приміщення, повітря, рідини. Об'єм може бути великий, малий, значний, повний, середній. Нормативними є вислови: визначити об'єм чогось, об'єм повітря збільшується.

Обсяг – взагалі розмір, величина, кількість, значення, важливість, межі чогось. Вживається зі словами: обсяг роботи, капіталовкладень, будівництва, бюджету, знань, інформації, навантажень. Обсяг може бути величезний, значний, невеликий, середній. Можна сказати: визначити обсяг, підрахувати обсяг, у повному обсязі, величезний за обсягом. Уживання таких словосполучень, як об'єм робіт, об'єм інформації (потрібно:обсяг), а також розмір статті, розмір книги є порушенням норми.

Вимовляй правильно!

Алфавіт	аргумент
Газопровід	горицвіт
Приятель	байдуже
Ненавідіти	кидати
Визвольний	каталог
Загадка	позначка
Беззахисний	експерт
Дочка	приріст
Завжди	витрати
Водночас	воднораз
Закінчити	бесіда
Помилка	пільговий

Перевірте себе (Тести 6).

Тема 7. Велика літера. Скорочення слів: Службові записки. Контрольні завдання

Велика літера в документах (Додаток 17)

З великої літери пишеться:

- Перше слово, яким починається текст.
- Перше слово в реченні.
- Кожний новий реквізит документа.
- Звертання у тексті (займенник Ви, Ваш).
- Власні назви.
- Географічні назви.
- Назви організацій.

Завдання. Словниковий диктант

(П,п)ланета (З,з)емля, (К,к)обзар, (Ш,ш)евченкіана, (Р,р)ентген, (Д,д)ід (М,м)ороз, (З,з)ахідна (У,у)країна, (П,п)івніч, (Д,д)екан, (А,а)кадемія (Н,н)аук (У,у)країни, (А,а)кадемік, (Л,л)ада, (С,с)упутник (М,м)ісяця, (А,а)зія, (Б,б)іла (Ц,ц)ерква, (К,к)раїни (С,с)ходу, (М,м)айдан (Н,н)езалежності, (В,в)інницький (Д,д)ержавний (Т,т)ехнічний (У,у)ніверситет, (П,п)арк. (Д,д)ружби (Н,н)ародів, (П,п)алац (К,к)культури “(З,з)оря”, (Б,б)удинок (У,у)чителя, (Ч,ч)ервона (П,п)лоща, (К,к)іївський (В,в)окзал, (С,с)півдружність (Н,н)езалежних (Д,д)ержав, (Р,р)еспубліка (К,к)рим, (К,к)римський (П,п)івострів, (К,к)онституція (У,у)країни, (В,в)ерховна (Р,р)Ада, (З,з)акон (П,п)ро (М,м)ови, (Р,р)іздво, (Н,н)овий (Р,р)ік, (Д,д)ень (С,с)студента, (О,о)рден (Н,н)езалежності, (Н,н)обелівська (П,п)ремія.

Складноскорочені слова й абрєвіатури в мові ділових паперів

Нормативні, загальноприйняті графічні скорочення: і т.д. і так далі, і т.п. – і тому подібне, та ін. – та інше, напр. – наприклад, п. – пан, пані, тов. – товарищ, добр. – добродій, р. – рік, рр. – роки, р/р – розрахунковий рахунок, м. – місто, р-н – район, вул. – вулиця, обл. – область;

міри – г, кг, т, м, см, дм;

назви видів документів – ККР – комплексна контрольна робота, ОРД – організаційно-розпорядча документація;

назви посад, вчених звань, посад – зав. завідувач, заст. заступник, д.т.н. – доктор технічних наук, к.ф.н. – кандидат філософських наук, доц. – доцент, проф. – професор, акад. – академік.

Складноскорочені назви

- профспілка, оргкомітет, облрада, міськвиконком, Мінвуз, Укрпроект;
- утворені з початкових літер пишуться великими літерами: ВДТУ, ООН, ЮНЕСКО, МВФ, АТС, ТТУ та ін.;
- неп, вуз пишуться маленькими літерами.

Примітка: замість вуз (вищі учбові заклади) у сучасній мові часто вживається ВНЗ (вищі навчальні заклади).

Завдання

1. Назвіть поширені у вашому університеті скорочення.
2. Запишіть скорочено

Навчальний рік, практичне завдання, лабораторна робота, фізична культура, студентський комітет, професійно-технічне училище, медичне училище, університет, факультет, група, Вінницький державний педагогічний університет ім.М.Коцюбинського, Міжрегіональна академія управління і права.

3. Прочитайте повні назви

А/с, ун-т, фак-т, гр., асп., арк., ауд., вид-во, зав.каф, лаб., напр., млн, м.п., млрд, скор., т.1, ч.3, щотижж., табл., рис., реф., м, см, грн., рос., укр., соц., соціол., тел., л-ра, мат., нац., н.е., між нар., навч., обчисл.

4. Що означають аббревіатури

СШ, ЗОШ, ОЦ, ПК, АСУ, ВНЗ, ЄМС, АЕС, ГЕС, АТС, СНД, НАН України, ВР України, ООН, МВФ, ТОВ, МП, СП, НТП, НТР.

5. У списку використаної літератури у рефератах слід вживати такі скорочення

К.(Київ), Л.(Львів), Х.(Харків), М.(Москва); За ред.(За редакцією), 2-е вид., випр. і доп. (видання, виправлене і доповнене), У 2 т.(томах), Т.3(том), Ч.2(частина).

2. Прочитайте текст. Поясніть вживання великої літери та аббревіатури

Світовий банк – міжнародний інвестиційний інститут, створений одночасно з Міжнародним валютним фондом за рішенням Міжнародної валютно-фінансової конференції ООН, яка відбулася у Бреттон-Вудсі (США) 1944 р. Штаб-квартира розташована у Вашингтоні. Метою діяльності банку є сприяння соціальному й економічному розвитку різних країн світу. До складу Світового банку входять три самостійні спеціалізовані установи ООН: Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК) та Міжнародна асоціація розвитку (МАР). Членами Світового банку є близько 160 країн світу.

Службові записки

Завдання

1. Прочитайте зразок. Складіть пояснювальну записку про перенесення заняття. Зверніть увагу на написання прізвищ. Поясніть вживання великої літери.

Декану історичного фак-ту
доц. Андрєєвій Т.Л.
старости гр. 2-І
Твердохлебова Івана

Пояснювальна записка

Студенти групи 2-І історичного факультету не з'явилися на заняття з весвітньої історії 12.03.01, тому що дивилися виставу "Мазепа" у муздрамтеатрі ім. М.Садовського. Похід до театру організувала кафедра етики та естетики.

13.03.01

Підпис

2. Прочитайте зразок пояснювальної записки. Визначте вид документа. Поясніть вживання великої літери.

Декану ФАКСУ
акад.Ващенко П.Г.

Пояснювальна записка

У зв'язку з проведенням Свята рідної мови 15.04.01 заняття з історії України у групах АВ-00, АС-00, ЛОТ-00 були перенесені на 16.04.01.

Зав.кафедри УЗ

Н.П.Воробйова

3. Познайомтеся із зразком доповідної записки. Визначте вид. Назвіть реквізити.

Зав.кафедрою фізики
доц. Проценко Н.І.

Доповідна записка

Переніс заняття з фізики 10.04.01 з 3 пари на 2 з метою усунення вікна у розкладі.

12.04.01

Ст.викладач

О.П.Павленко

Зверніть увагу: Зав.кафедрою – завідуючий кафедрою,
Зав.кафедри - завідувач кафедри.

4. Прочитайте зразок документа. Визначте вид. Назвіть реквізити. Поясніть вживання великої літери.

Кутовий штамп
п.Сосницькому В.В.

Директору МП"Перспектива"

Доповідна записка

Про порушення виробничої дисципліни

Доводжу до Вашого відома, що працівники Вашого підприємства Дзюбенко Л.Д., Козуб Д.Г. порушили правила техніки безпеки на будівельному майданчику – працювали без спецодягу.

Прошу вжити заходів.

Гол.інженер

А.М. Шимчак

Заголовок – цей реквізит розкриває зміст документа, його мету. Починається найчастіше з прийменника “про...”.

5. Прочитайте зразок документа. Визначте вид. Назвіть реквізити.

Декану ФРЕ

проф.Іванюку Б.Д.

Доповідна записка

Доводжу до Вашого відома, що 25.02.01 студенти гр.РТ-00 брали участь у науково-практичній конференції. Прошу оголосити подяку студентам Лук’яненко М.П., Шевчук О.І., Коваленку В.І.,

Соловйову О.М.

26.02.01

Зав.кафедри УЗ

Л.Д.Гриньов

Правопис прізвищ (Додаток 18)

В українській мові прізвища передаються на письмі за загальними нормами українського правопису відповідно до установленної вимови.

Завдання

1. Запишіть українською мовою прізвища

Пушкін, Толстой, Горький, Рошин, Гагарин, Юрьев, Елкін, Алябєв, Шишкін, Суриков, Тимирязєв, Сидоров, Григорьєв, Твердохлебов, Пивоваров, Белый, Черных, Воробьєв, Королев, Пєсков, Зверєв, Сергєєв.

2. Поставте прізвища, імена та по батькові у формі необхідного відмінка
Заява (Коломієць Олександр Сергійович), довідка видана (Кушка Віра Петрівна), секретарем (Ткаченко Василь Лукич) підписаний документ, доручення видано (Крук Ганна Василівна), наказ виконаний (Петрук В’ячеслав Віталійович), лист за підписом (Славинська Марія Яківна), паспорт на ім’я (Плай Євген Георгійович), розписка засвідчена (Сирота Катерина Савівна), (Вовк Григорій Юрійович) написана доповідна записка, пояснювальна записка (Кривоніс Михайло Федорович), план узгоджений з (Нелюба Віталій Якович), фотокартка у студентському квитку (Григоренко Ольга Петрівна), курсове проєктування під керівництвом (Черних Микола Прокопович).

Перевірте себе (Тести 7).

Контрольні запитання

1. Що означає поняття “Літературна мова”?
2. Хто був засновником української літературної мови?
3. Чи входять діалектизми до складу сучасної української літературної мови?
4. Які ви можете назвати мовні функції?
5. Складові мовної норми?
6. Поняття мова та мовлення тотожні?
7. Чому культура мовлення є проблемою суспільства?
8. Скільки існує мовних стилів? Які?
9. Що характеризує мовні стилі?
10. Чи існує документальний стиль?
11. Які є форми мовних стилів?
12. Якими ознаками характеризується офіційно-діловий стиль?
13. Що таке документ?
14. Як називаються складові документа?
15. Які реквізити є постійними для будь-якого документа?
16. Які бувають підписи?
17. З чого складається реквізит “дата”?
18. Заява – вид усного чи письмового ділового мовлення?
19. Що таке резолюція?
20. Чи є автобіографія документом?
21. Які ви знаєте види довідок?
22. Штамп і печатка – один реквізит?
23. Що за реквізит “засвідчення”? У яких документах зустрічається?
24. Які факти засвідчує розписка?
25. Доповідна записка складається на вимогу керівника закладу?
26. Чи є пояснювальна записка відповіддю на доповідну записку?
27. Поясніть використання великої літери в текстах документів.
28. Які лексичні групи входять до складу мови?
29. Чи є терміни загальноповсюджаними словами?
30. Що таке професійні жаргонізми?
31. Чи притаманно явище полісемії діловому мовленню?
32. Як синоніми використовуються у текстах документів?
33. Як знання паронімів впливає на культуру мовлення?
34. Що таке графічні скорочення?
35. Яке місце аббревіатури у ділових паперах?

ТЕСТИ

Назвіть номери правильних тверджень

Тема 1.

1. Мовна норма – явище історично незмінне.
2. Літературна мова – унормована форма загальнонародної мови.
3. Засновником української літературної мови був І.П.Котляревський.
4. Діалектизми не входять до складу літературної мови.
5. У сучасній українській мові немає соціальних діалектів.
6. Функції мови підпорядковані спілкуванню.
7. Номінативна функція мови – найголовніша.
8. Мова має усну та письмову форму.
9. Мовлення має лише усну форму.
10. Культура мовлення можлива без високої загальної культури.

Тема 2.

1. В українській літературній мові виділяють 6 функціональних стилів.
2. Стилі мови різняться між собою тільки сферою застосування.
3. Стилєтворчі засоби існують виключно на рівні лексики.
4. Діловий стиль в його писемній формі прийнято називати документальним.
5. В ділових паперах яскраво проявляється мовна індивідуальність особи.
6. Ділове мовлення обслуговує суспільні відносини людей.
7. Обов'язкові елементи документа називають реквізитами.
8. В документі адресат та адресант є постійними реквізитами.
9. Резолюція – це підпис в документі.
10. Заява буває лише писаною і не має усної форми.

Тема 3.

1. Терміни бувають загальноживаними та вузьковживаними.
2. Професіоналізми – умовна говірка певної соціальної групи.
3. За межами певного професійного середовища професіоналізми не завжди зрозумілі.
4. Жаргонізми – неофіційні розмовні заміники термінів.
5. Професіоналізми не вживаються в діловому мовленні.
6. Доречно добирати синоніми до термінів, що повторюються в тексті документа.
7. Автобіографія складається керівником закладу(підрозділу).
8. Біографія засвідчує факти особистого життя.
9. Печатка – обов'язковий реквізит автобіографії.
10. Автобіографія має довільну форму.

Тема 4.

1. Лексика сучасної української мови складається з власне українських та запозичених з інших мов слів.
2. Іншомовні слова відносяться до пасивної лексики.
3. Іншомовна лексика втрачає всі ознаки рідної мови.
4. Лише невідміновані слова відносяться до запозичень.
5. Запозичення збагачують українську мову.

6. Лише терміни складають групу іншомовної лексики.
7. Існує інтернаціональна лексика.
8. Довідка – засвідчення лише біографічних фактів особи.
9. Довідка видається на бланку.
10. У довідці має бути штамп або печатка.

Тема 5.

1. Багатозначні слова ускладнюють розуміння співрозмовника.
2. Синоніми – тотожні поняття.
3. Явище синонімії поширене у діловому мовленні.
4. Омоніми – це слова, які однаково вимовляються, але по-різному пишуться.
5. Пароніми – однакові пари слів.
6. Громадський та громадянський – пароніми.
7. Доручення – документ, який засвідчує особу.
8. Засвідчення – обов'язковий реквізит доручення.
9. Доручення видається лише юридичними особами.
10. На бланку видаються офіційні доручення.

Тема 6.

1. Фразеологізми – це стійкі вислови.
2. Крилаті вислови, афоризми, прислів'я, приказки синоніми до фразеологізмів.
3. У діловому стилі не вживаються фразеологізми.
4. Кліше – різновид стійких сполучень.
5. Лише літературні вислови вживаються в офіційно-діловому стилі.
6. Сфера діяльності, квадратура круга – мовні штампи.
7. Розписка – документ, обов'язковий при вступі на роботу.
8. Розписка – документ, який отримують абітурієнти, коли здають документи у приймальну комісію.
9. Реквізити розписки залежать від її виду.
10. Термін дії – обов'язковий реквізит розписки.

Тема 7.

1. У документі лише географічні та власні назви пишуться з великої літери.
2. Назви організацій пишуться з великої літери.
3. Займенники Ви, Ваш у тексті документа завжди пишуться з великої літери.
4. Графічні скорочення слів використовується в текстах документів.
5. Аббревіатури – це складні слова.
6. В аббревіатурі всі літери великі.
7. Пояснювальна записка складається на вимогу керівника.
8. Доповідна записка фіксує порушення дисципліни.
9. Пояснювальні записки бувають лише приватного характеру.
10. Доповідні записки мають офіційний характер.

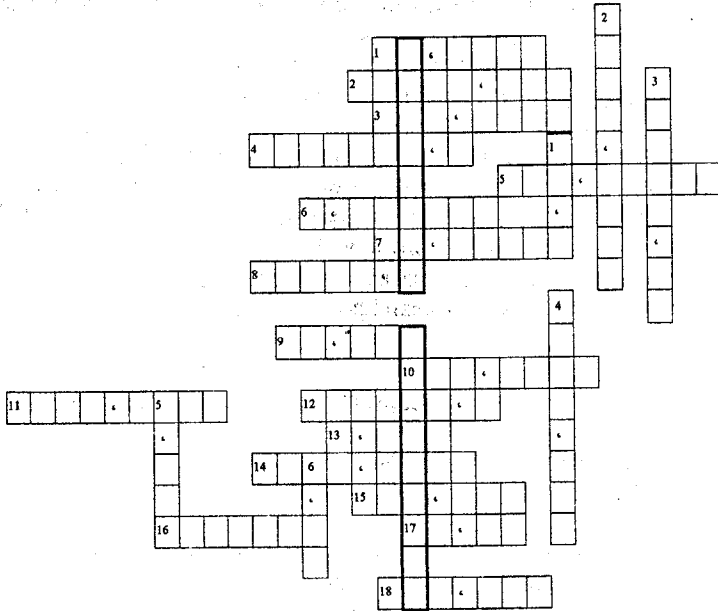
Перевірте себе

Кросворди для цікавих

Кросворд 1

По горизонталі: 1.Відношення взаємної залежності: тісні стосунки між людьми. 2.Кирило - ... (лицар з казки). 3. Вода, нагріта до 100 С. 4.Народна мудрість. 5.Рожево – червоний відтінок на щоках. 6.Місце позбавлення волі. 7.Введення лікарського препарату під шкіру чи в кров. 8.Певна комбінація декількох зірок. 9.Оголошення, розповсюдження інформації. 10. Квітка, яка ще не розкрилася. 11.Процес вирішення математичної задачі. 12.Паління шкідливе для Вашого ... 13.Продукт тваринного походження. 14.Електронно – обчислювальна машина. 15.Просування в службовій чи іншій діяльності, досягнення слави. 16.Впевненість у відвертості, порядності певної людини. 17.Величина, що характеризує розмір предмета. 18.Здатність зберігати і відтворювати у свідомості враження, досвід, а також запас вражень, що зберігаються у свідомості.

По вертикалі: 1.Що дають дитині після народження. 2.Те, що підлягає безумовному виконанню ким – небудь, відповідно до громадських вимог. 3.Обстановка кімнати чи приміщення. 4.Предки українців. 5.Прибуття в призначений час людей з різних місць. 6.Без чого неможлива гра у футбол.

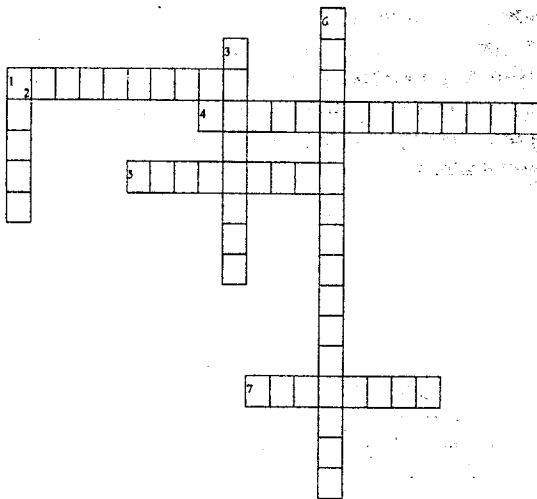
Кросворд 2

По горизонталі:

1. Наука, яка вивчає мовні засоби з погляду їх функціонування залежно від мети й умов спілкування. 4. Стиль. Сфера спілкування – громадсько – політичне життя. 5. Стиль. Сфера спілкування – побутові стосунки з друзями, знайомими, родичами. 7. Стиль. Сфера спілкування – мистецтво слова.

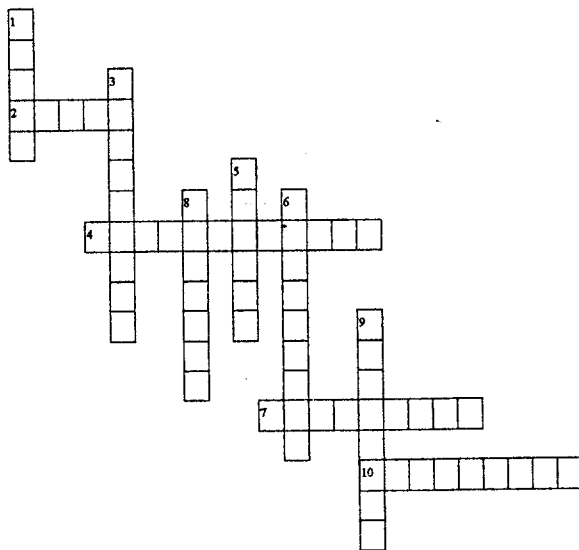
По вертикалі:

2. Різновид літературної мови, який обслуговує певну сферу діяльності людей і має свої стилістичні норми. 3. Стиль. Сфера спілкування – наука, освіта, техніка. 6. Стиль. Сфера спілкування – офіційно - ділові стосунки.

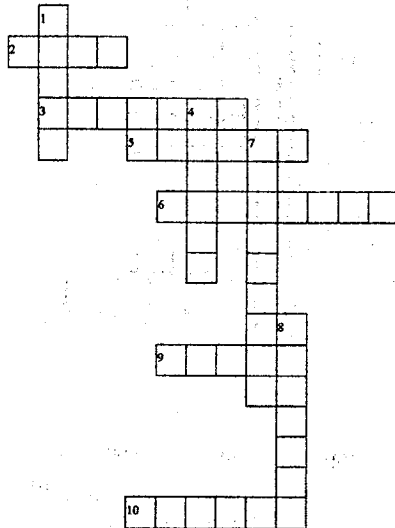
Кросворд 3

1. Це аркуш паперу з відтвореними на ньому реквізитами, що містять постійну інформацію. 2. Один з обов'язкових реквізитів документа. У практиці документування цей реквізит не проставляється лише в листах. 3. Воно є обов'язковим реквізитом будь – якого документа. Позбавлений цього діловий папір до певної міри втрачає юридичну силу. До його складу входять 3 елементи. 4. Цей процес відбувається після підписання документа. Воно має на меті санкціонувати зміст документу або поширити його дію на певне коло організацій. 5. Обов'язковий реквізит будь – якого документа. В організаціях, які діють на підставі єдиноначальності, документи мають, як правило, один. 6. Вона виражає ставлення особи до інформації, яка міститься в документі, а також дає відповідні вказівки. Ці вказівки можуть мати або загальний, або конкретний характер. 7. Конкретний вияв погодження проектів документів відповідними службовими особами. 8. Вживається для засвідчення прав певних осіб, при фіксації фактів використання коштів і матеріальних цінностей, а також, якщо це спеціально передбачено правовими актами. 9. Кожний документ складається з окремих елементів. Як вони називаються? 10. Кожний службовий документ, незалежно від його виду, змісту й призначення, повинен мати це. Він сформульований службовою особою, яка його складає. Розміщується в лівому верхньому кутку документа під номером і датою. Для нормативної документації доцільним вважається розміщення починаючи з середини рядка.

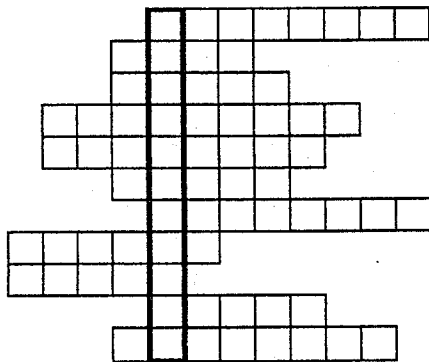
Кросворд 4

1. Це публічне офіційне повідомлення, в якому викладається певне прохання.
2. Ставиться після тексту, тільки ліворуч, трохи нижче лінії, на якій стоїть підпис.
3. З якої літери пишеться текст заяви.
4. Заява пишеться від руки, але скільки може бути прохань або пропозицій в ... примірнику.
5. Це ставиться, якщо це проста заява, після тексту і праворуч.
6. Як називається публічне офіційне повідомлення в усній формі?
7. Як називається публічне офіційне повідомлення в письмовій формі?
8. Як називається заява, яка, наприклад, містить у собі повідомлення про особу: стать, рік, число, місяць народження, відомості про батьків та ін., або до основного документа у даній заяві додаються ще додатки: атестат про середню освіту, автобіографію, фотокартки, та ін.?
9. Розрізняють заяви від організацій та установ, їх, як правило, пишуть на ....
10. Як називається заява, яка містить в собі, наприклад, лише прохання прийняти на роботу або ін.?

Кросворд 5

По горизонталі : 1. Матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений у зведеному порядку і має відповідно до чинного законодавства юридичну силу. 2. Позначка, зроблена службовою особою на документі, що свідчить про його вірогідність або надає йому юридичної сили. 3. Стандартна форма документа, що заповнюється окремо конкретними даними. 4. Напис службової особи на документі, що являє собою коротке рішення з приводу викладених у цьому документі питань. 5. Необхідний елемент документа. 6. Точне відтворення оригіналу. 7. Другий примірник документа, виданий у зв'язку з втратою оригіналу. 8. Точна вказівка місця проживання чи перебування кого-небудь або місце знаходження чого-небудь, складена за певною формою. 9. Основний реквізит документа. 10. Відтворення частини документа. 11. Сукупність реквізитів, розташованих у певній послідовності на бланку.

Ключ: Якщо кросворд розгадано правильно, то *по вертикалі* у виділених клітинках має бути назва поняття, що означає *організацію роботи з документами та діяльність щодо створення документів*.

Особливості діалектів української мови

Особливості	Літературна мова	Діалекти		
		Південно-східний	Південно-західний	Північний
Лексичні	Кукурудза	Кукурудза, кукурузга, калачики	Кукуруза, мелай, папшой	Кукуруза, кияхи, пшеничка
Фонетичні	Віл, кінь, піч, ліс, літо, сіно, зоря, втрьох, лоша, курча	Віл, кінь, піч, ліс, літо, сіно, зоря, втрьох, лошя, курчя	Віл, кінь, піч, ліс, літо, сіно, зор'я, втрох, лоше, курче	Вуол, кухонь, піеч, ліес, ліето, сіено, зора, втрох, лоше, курче
Морфологічні	Братові, коневі, рукою, ногою, сиджу	Братові, коневі, рукою, ногою, сидю, сиджу	Братові, коневі, руков, ногов, сидіу	Брату, коню, рукою, ногою, сиджу

Норми літературної мови

Норми літературної мови	регулюють правильність	Приклади
Орфоепічні	Вимова звуків, наголошення слів	Що[шчо], добродій
Орфографічні	Написання слів	Пів'яблука, тричі (тричи) щасливий
Лексичні	Вживання слів у властивих їм значеннях	Наступний(слідуючий) рік, розклад на тиждень(неділю)
Граматичні	Творення слів, вживання форм слів	5гривень(гривнів), згідно з планом(згідно плану)
Стилістичні	Використання мовних засобів відповідно до умов спілкування	Робота йде за планом(розм.), Робота виконується згідно з планом (оф.-діл.)
Пунктуаційні	Вживання розділових знаків	По-перше, необхідно підготуватись

Словники української мови

Лінгвістичні: одномовні, двомовні, багатомовні.

Орфоепічні	Етимологічні
Орфографічні	Словотвірні
Синонімів	Морфемні
Антонімів	Скорочень
Омонімів	Ономастичний
Паронімів	Діалектний
Тлумачний	Частотний
Термінологічний	Фразеологічний

Словарь української мови Б.Грінченка (у 4-х томах), 1907-1909,
понад 68000 слів.

Словник української мови (в 11 томах), 1970-1980, близько 135000
слів.

Чергування голосних
ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ Е чи О?

Правила	Приклади
<p><i>Після ж, ч, ш, щ, дж, й:</i></p> <p>1) пишемо <i>е</i> перед буквами на позначення м'яких приголосних і складами з <i>е та й</i>, що походить від давньоруського <i>й</i>, яке без змін збереглося в російській мові;</p> <p>2) пишемо <i>о</i> перед буквами на позначення твердих приголосних і складами з <i>а, о, у та й</i>, що походить від давньоруського <i>ы</i>, яке без змін збереглося в російській мові.</p>	<p>женити (рос. женить), четвертий, пшениця (рос. пшеница), щербінь, джерело, окрасць</p> <p>жонатий, чотири (рос. четыре), пшоно, щоку, бджола, знайомий (рос. знакомый)</p>

Зверніть увагу: в чергуванні *е* з *о* є відхилення від правила (найчастіше внаслідок аналогії з іншими формами).

Пишемо *о* замість *е* в суфіксі *-ост(и)* іменників жіночого роду III відміни (більшості, неминучості); у давальному й місцевому відмінках однини деяких іменників (щоді, на щоді); у закінченнях родового та орудного відмінків жіночого роду прикметників, а також займенників і числівників прикметникового типу (пекучої, пекучою; вашої, вашою; першої, першою); у похідних утвореннях типу чорніти, чорнило від чорний. Пишемо *е* замість *о* у корені дієслів у формах 1 особи однини, 3 особи множини, в інфінітиві, у закінченні 1 особи множини деяких дієслів 1 дієвідміни (шепчу, шепчуть, шептати, шепчемо);

у пасивних дієприкметниках із суфіксом *-ен(ий)* і прикметниках з наголошеним суфіксальним *е* (зосереджений, грушевий, але: грошовий); у суфіксах *-енк(о)*, *-єнк(о)*, *-ечок*, *-єчок*, *-ечк(а)*, *-єнк(ий)*, *-єзн(ий)* (Сидорченко, Авдієнко, вершечок, краєчок, доріжечка, височенний, широчезний); у словах книжного та іншомовного походження (жертва, печера, чек); у деяких словах за традицією (кочерга, червоний, щедрий).

Стилі і жанри мовлення

Назва стилю	Види творів, у яких використовується стиль	Основні ознаки стилів і жанрів мовлення			
		Мета мовлення	Сфера спілкування	Форма реалізації	Мовні особливості стилю
Розмовний		Обмін інформацією, думками, враженнями, проханнями чи надання допомоги, виховний вплив	Побутові стосунки родичів, друзів, знайомих	Діалог	Широко використовується побутова лексика, фразеологізми, емоційно-забарвлені та просто річні слова, звертання, вставні слова, вигуки, неповні речення тощо
Науковий	Дисертація, монографія, стаття, підручник, лекція, відгук, анотація, рецензія	Повідомлення про результати наукових конференцій	Наука, освіта, техніка	Монолог	Характерні мовні засоби, терміни, спеціальна фразеологія, складні синтаксичні конструкції, повні речення, логічність, точність, обґрунтованість викладу
Офіційно-діловий	Закон, кодекс, статут, наказ, указ, оголошення, доручення, розписка, протокол, акт, інструкція, лист тощо	Регулювання офіційно – ділових стосунків	Офіційно – ділові стосунки	Монолог (діалог)	Переважають стилістично нейтральні мовні засоби, стандартна канцелярська лексика, складні речення, немає емоційно-забарвлених слів. Виклад точний.

Публіцистичний	Виступ, нарис, публіцистична стаття, памфлет, фейлетон, дискусія.	Обговорювання, відстоювання і пропаганда важливих суспільно – політичних ідей, сприйняття суспільному розвитку.	Громадсько – політичне життя.	Монолог (діалог)	Використовується суспільно – політична лексика, емоційно – забарвлені питання, вигуки, повтори. Тон мовлення пристрасний, оцінний.
Художній	Трагедія, комедія, драма, водевіль, роман, повість, поема, вірш, байка.	Різнобічний вплив на думку і почуття людей за допомогою художніх засобів	Мистецтво слова	Монолог	Застосовуються всі мовні засоби, особливо широко – слова в переносному значенні.

Чергування приголосних

Приголосні або групи приголосних	Перед суфіксами	Змінюються на	Приклади
г, ж, з	-ськ(ий), -ств(о)	-зьк(ий), -зтв(о)	Буг – бугзький, убогий – убозтво, Гаага – гаазький, Лейпциг – лейпцизький, Запоріжжя – запорізький, боягуз – боягузтво
к, ц, ч	-ськ(ий), -ств(о)	-цьк(ий), -цтв(о)	Козак – козацький, митець – митецький, Овруч – овруцький, юнак – юнацтво, але: Дамаск – дамаський, Мекка – меккський, тюрки – тюркський, баски – баскський
ш, с, х	-ськ(ий), -ств(о)	-ськ(ий), -ств(о)	Сиваш – сиваський, товариш – товариство, черкес – черкеський, Карабах – арабський, але: казах – казахський, Іртиш – іртишський
-цьк- -ськ-, -ск-	-ин(а) -ин(а)	-чч(ина) -щ(ина)	кріпацький – кріпаччина, але: галицький – Галичина Харківський – Харківщина, ліска – ліщина
-ск-, -шк-	-ан-	-щ(аний)	пісок – піщаний, дошки – дощаний
-ск-		-щ- в усіх формах дієслів	писк – пишати, пишу, пищити
-ст-		-щ- не перед <i>и і</i> не у 3 особі множини	пригостити – пригощати, пригощаю, пригощаєш, але: пригостини, пригостять
-жк-		-жч- в усіх формах дієслів	брязкіт – бряжчати, бряжчу, бряжчиш

Продовження таблиці Д.6

-ськ(-ск-) -зьк-	-енк(о), -ук -енк(о), -ук	-щ(енко), -щ(ук) -жч(енко), -жч(ук)	Параска – Парашенко – Парашук низький – Нижченко – Нижчук
з, ж с к, ц	-ш(ий, е, ати, ання) -ш(ий, е, йти, ення) -н(ик, ий)	-жч(ий, е, ати, ання) -щ(ий, е, йти,ення) -чн(ик, ий)	дорогий – дорожчий, дорожче, дорожчати, подорожчання, але: легкий – легший, легше, легшати, полегшення високий – вищий, вище, підвищити, підвищення молоко – молочний, рука – ручний, яйце – яєчний, сонце – сонячний, серце – сердечний, рік – річний, але: дворушник, мірошник, рушник, рушниця, сердешний (= бідолашний), соняшник, торішний (згідно з вимовою)

Спрощення у групах приголосних

Правила	Приклади
<p>На письмі фіксується:</p> <p>1) випадання [д], [т] у важких для вимови групах приголосних [ждн], [здн], [стн], [стл];</p> <p>2) випадання [к] у групах приголосних [скн], [зкн];</p> <p>3) випадання [л] у групі приголосних [слн].</p>	<p>тиждень — на тому тижні - тижневий, роз'їзд — роз'їзний, захист — захисник, стелити — слати, проїздити — проїзний, область — обласний, але: зап'ястний, кістлявий, пестливий, хвастливий, хворостняк, шістнадцять</p> <p>тріск — тріснути, брязк — брязнути, але: виск — вискнути, риск — рискнути</p> <p>мислити — навмисне, ремесло — ремісник</p>

Зверіть увагу: спрощення відбувається при вимові, але не позначається на письмі у прикметниках, утворених від іменників іношомовного походження (аванпостний, баластний, компостний, контрастний, гігантський, парламентський); у давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду I відміни (піаністці, оптимістці, аспірантці).

Вживання апострофа

ПРАВИЛО	ПРИКЛАД
<p>1. Перед я, ю, є, ї після губних приголосних б, п, в, м, ф.</p> <p>Примітка: апостроф не пишеться, коли перед губним звуком є приголосний (крім р), який належить до кореня. Коли такий приголосний належить до префікса, то апостроф пишеться, як і в тих же словах без префікса.</p>	<p>б'ю, п'ять, п'є, в'язи, м'ясо, б'ють рум'яний, мереф'янський, м'ята, солов'ї, п'ють дзвякнути, мавпячий, свято, тьмянний, цвях (але: верб'я, торф'яний, черв'як) зв'язок, зв'ялити, підв'язати, розм'якшити</p>
<p>2. Після р у кінці складу</p> <p>Примітка: апостроф не пишеться, коли ря, рю, ре означають сполучення м'якого р із наступними а, у, е</p>	<p>пір'я, бур'ян, кур'єр буряк, крякати, ряд, кряк</p>
<p>3. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний</p> <p>Примітка: після префіксів із кінцевим приголосним із наступним і, а, о, у апостроф не пишеться.</p>	<p>без'язикий, з'єднаний, з'явиться, дит'ясла, пан'європейський, пів'яблука (але пів-Європи) безіменний, загітувати, зкономити, зокрема, зуміти</p>
<p>4. Після к у власних назвах</p>	<p>Лук'ян, Лук'янець, Лук'янов, Лук'янівка, Лук'янчук</p>
<p>5. Після префіксів, що закінчуються на приголосний</p>	<p>під'їсти, без'ядерний, об'єднати</p>
<p>6. Після першої частини складних слів, що закінчуються на приголосний</p>	<p>двох'ярусний, чотириох'ярусний</p>
<p>Апостроф в словах іншомовного походження та похідних від них</p>	
<p>1. Перед я, ю, є, ї після приголосних б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р</p>	<p>б'єф, комп'ютер, інтерв'ю, прем'єра, торф'яний, к'янті, миш'як, кар'єра</p>
<p>2. Після кінцевого приголосного префікса</p>	<p>ад'ютант, ін'єкція, кон'юктура</p>
<p>3. Після р у кінці складу</p>	<p>бар'єр, кар'єра</p>
<p>4. Після часток -д-, -о- в іншомовних прізвищах та іменах</p>	<p>О'Генрі, д'Артаньян</p>
<p>5. Перед йо</p>	<p>курйоз, серйозний</p>

Апостроф не пишеться в українських словах	
1. Якщо перед б, п, в, м, ф стоїть ще одна приголосна, що належить до кореня (крім р)	Свято, цвях, морквяний, мавпячий, дзвякнути
2. Якщо м'якість р позначається буквою я, ю, є	борються, буря
Апостроф не пишеться в словах іношомовного походження	
Якщо м'якість попередніх приголосних позначається буквами я, ю, є	бязь, бюджет, бюро, кювет, Гюго, Ридберг, Мюнхен
Апостроф у прізвищах	
Пишеться після губних, задньоязикових і р Перед йо апостроф не пишеться Примітка: коли я, ю означають сполучення пом'якшеного приголосного з а, у , то апостроф перед ними не пишеться	Аляб'єв, Ареф'єв, Юр'єв, Григор'єв, Лук'янов, Прокоф'єв, Водоп'янов. Воробйов, Соловійов, Бядуля, Пясецький, Рюмін
Апостроф у географічних назвах	
Після губних, задньоязикових і р, а також після префіксів, що закінчуються приголосним Перед йо апостроф не пишеться Примітка: коли я, ю означають сполучення пом'якшеного приголосного з а, у , то апостроф перед ними не пишеться	Дем'янськ, П'ятигорськ, Амудар'я, Гур'єво Муравйов Вязьма, Крюково, Рязань

Вживання м'якого знака

Правило	Приклад
М'який знак пишеться:	
1) Після м'яких приголосних д, т, з, с, дз, ц, л, н, у кінці слова та складу:	Тінь, молодь, суть, загальний, восьмий, близько, гуцульський, тьмяний, різьбяр, няньчишин, бриньчати, женьшень, Маньчжурія.
2) Після м'яких приголосних у середині складу перед о.	Сьомий, сьогодні, льон, трьох, гедзь.
3) У словах на -зький, -ський, -цький, -зькість, -ськість, -зько, -цько, -сько, У словах на -енько, -енька, -онько, -онька, -енький, -есенький, -ісінський, -юсінський.	Київський, український, близькість, військо, козацький. Тоненький, тонюсінський, світлісінський.
4) У дієслівних формах дійсного та наказового способу.	Дується, роблять, будьте, станьте, зробіть.
5) У середині слова перед твердими не шиплячими; а) при відмінюванні б) в утворених від них присвійних прикметниках	Боротьба, призьба, товариський, козацький, ньька. У боротьбі, на призьбі, нььці, товариські, козацькі, масці (бо маска), землянці (бо землянка). Таньчин, Зіньчин, Прісьчин, нььчин.
М'який знак не пишеться:	
1) Після р, у кінці складу або слова	Перевірте, друкар, станьте, зробіть, накресліть.
2) Між подовженими м'якими приголосними	Життя, лється, буття, знаряддя.
3) У прізвищах з суфіксом -ченк(о), -чук, -чишин	Марченко, Федорчук, Грінчишин, Федченко.
4) Після ц в кінці слова іншомовного походження	Шприц, кварц, палац.
5) Перед постійно м'якими (або пом'якшеними) і шиплячими	Свято, дзвякнути, сніг, велетенський (хоч велеть), кінський (хоч кінь), безбатченко (хоч батько), промінчик (хоч промінь).
б) Після букв, що позначають губні, передньпідсилені і задньротіві	Кров, сім, ідеш, повір, багато облич (хоч обличчя), роздоріж (хоч роздоріжжя), зір (хоч зоря), бур (хоч буря), поставмо, насипмо, гіркий, ларки (хоч ларьок), чотирма (хоч чотирьох).

Правопис слів іншомовного походження

Правопис голосних *и, і, ї*

И пишеться за правилом “дев’ятки”- після *д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р* (Де Ти З’їси Цю ЧаШу ЖиРу):

Загальні назви	<i>динаміка, фізика, символ, число, шифр, шрифт, жирю</i>
Складні слова із дві- (“двічі”) У префіксі анти- (“проти”) У словах на деци-	<i>Дилема, диалогія, дифтонг; антипод, антибіотик; дециметр, децилітр</i>
Географічні назви та прізвища на <i>-ида, -ика</i> Після шиплячих	<i>Антарктида, Флорида, Арктика, Балтика, Мексика; Алжир, Вашингтон, Чилі, Шиллер, Цицерон;</i>
Власні назви за правилом “дев’ятки”	<i>Бразилія, Британія, Мадрид, Париж, Рим, Сирія (але: Ріца, Сідней, Сінгапур)</i>
Власні назви згідно з традиційною вимовою	<i>Єгипет, Ємен, Китай, Кишинів, Пакистан</i>
Запозичені слова	<i>Кипарис, лиман, лимон, миля, кит, стирт; гиря, кинджал, кисет; митра, митрополит</i>
<i>І</i> пишеться:	
На початку слова	<i>Історія, ідеал, інформація, інфляція</i>
Після приголосного перед голосним	<i>Діаграма, радіус, пріоритет, тріо, тріумф, соціологія</i>
Власні назви (крім “дев’ятки”)	<i>Сочі, Капрі, Гвінея, Паганіні, Пуччині, (але: Дізель (прізвище) – дизель (мотор))</i>
Невідміювані загальні назви	<i>Журі, жалюзі, візаві, шасі, колібрі, конфетті, поні</i>
	<i>Бізнес, фільтр, вітраж, гіпотеза, кіно, хімія, пірат</i>
<i>І</i> пишеться:	
Після голосних	<i>Сюїта, атеїзм, круїз, Каїр;</i>
Але в складних словах і після префіксів пишеться <i>І</i>	<i>новоіндійський, доісторичний, поінформувати</i>
Власні назви	<i>Гімалаї, Гавайї, Шантїї</i>

У пишеться в словах *брошура, журі, парашут, парфуми.*

Примітка:

Префікс *де-* означає відділення, скасування, зниження: *демонтаж, девальвація*.

Префікс *dez-* означає знищення, відсутність: *дезактивація, дезорієнтація*.

Префікси *диз-* і *дис-* означають поділ, позбавлення, або протилежність, негативний зміст: *дизасоціація, дислокація, дисгармонія, дискорд*.

Частки, артиклі та інші службові слова *ван, да, де, ді, дю, дер, ед, ель, ла, ле, фон, о, сан, сен, дон* пишуться: *Леонардо да Вінчі, Людовіг Ван Бетховен; Дерібас, Лафонтен, Лесаж, Фонвізін; Дон Жуан, Дон Кіхот* (дон – звертання в значенні “пан” – дон Хосе); *О’Генрі, Д’Артаньян, Ван-Дейк, Сан-Мартін, Сен-Сімон*.

М’який знак пишеться після м’яких приголосних *д, т, з, с, ц, л, н* перед *я, ю, ї, є, йо*: *брильянт, мільйон, мільярд, досъє, Ньютон*.

Апостроф ставиться перед *я, ю, ї, є* після приголосних *б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, с, ч, ш, р*: *ком’ютер, інтерв’ю, кар’єра, прем’єр, н’єдестал, Монтеск’є*;

після префікса, що закінчується на приголосний: *кон’юнктура, ін’єкція, ад’ютант*.

Не відмінюються іменники на

- а – *ампула, боа*
- е – *турне, кафе*
- є – *ательє, монпансьє*
- і – *парі, таксі*
- о – *бюро, кіно, метро*
- у, -ю – *какаду, шоу, меню*.

Рід невідмінюваних іменників іношомовного походження

Ч.р. – професії, люди, тварини, птахи: *порт’є, протеже, колібрі, кенгуру*.

Ж.р. – люди, професії: *міс, мадам, візаві, доктор*.

С.р. – неживі предмети: *парі, метро, песо, табу*.

Примітка: рід географічних назв визначається за словом, що означає поняття, наприклад: *Баку* (с.р. – місто), *Перу* (ж.р. – країна).

Подвоєння, подовження приголосних

1. Подвоєні приголосні маємо при збігу однакових приголосних:

- Префікса і кореня: ввіч, ввічливий, віддати, відділ, заввишки, ззаду, оббити, роззброїти, роззява.

Примітка. Не подвоюються приголосні в таких словах, як отой, отут, так, отам, отепер, отоді тощо.

- Кінця першої й початку другої частини складноскорочених слів: військкомат, (військовий комісаріат), страйком (страйковий комітет), юннат (юний натураліст).

- Кореня або основи на -н- (-нь-) і суфіксів -н(ий), -ник, -ниц(я): вина – безвинний, день – (денний), закон – законний, кінь – кінний, причина – причинний, осінь – осінній, ранок – ранній, Вінниця.

Подвоєння -н- збігається й перед суфіксом -ість в іменниках та прислівниках, що утворені від прислівника з подвоєним -н-:

безвинний – безвинність – безвинно; законний – законність – законно; туманний – туманність – туманно.

- Основи дієслова минулого часу на с і постфікса -ся: винісся, пясся, розрісся, трясся.

2. Буквосполучення -нн- пишеться:

- У збільшувально-підсилювальному суфіксі -енн(ий):

здоровенний, силенний, численний.

- У прикметниках на -енн(ий), -анн(ий), зі значенням можливості або неможливості дії:

здійсненний, невблаганний, недозволенний, недоторканий, незрівнянний та в прикметнику старанний з відтінком підсилення.

- У прикметниках на -енн(ий) старослав'янського походження: благословенний, блаженний, огненний.

3. Подвоюються приголосні в словах: бовван, Ганна, ляний, овва, ссати, а також у похідних: бовваніти, Ганнин, виссати, ссавці.

1. Приголосні д, т, з, с, л, н, ж, ч, ш, ц подовжуються, коли вони стоять після голосного:

- Перед я, ю, є, і в усіх відмінках іменників середнього роду II відміни: життя, життю, у житті; мотуззя, у мотуззі, а також у похідних словах: гілля – гіллястий, гіллячка.

- Якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на -ів, подовження зберігається: відкриття – відкриттів, почуття – почуттів.

• Перед я, ю, є, і в усіх відмінках деяких іменників чоловічого та жіночого роду I відміни: суддя, судді, суддю, суддів.

• Перед ю в орудному відмінку іменників жіночого роду однини III відміни, якщо в називному відмінку основа їх закінчується на один м'язкий або шиплячий приголосний: молодь – молоддю, мить – миттю, міць – міццю, ніч – нічцю.

Але: молодість – молодістю, повість – повістю. В називному відмінку однини вони закінчуються на два приголосних, губний або р.

• Перед я, ю в прислівниках типу зрання, навмання, спросоння, попідтінно.

• Перед ю, є у формах теперішнього часу дієслова лити: ллю, ллещ, ллете.

5. Подвоюються ч в іменниках, утворених від прикметників на цьк(ий): Вінничина (Вінницьк + ина), козаччина (козацьк + ина), Німеччина (німецьк + ина), Виняток – Галичина (хоч галицький).

Подвоюється внаслідок різних збігів букви ще в словах бовваніти, ссати, лляти (і льняний), овва, ввесь і похідних.

Подвоєння також відбувається при збігу кореня або основи на –н(-нь) і суфіксів –н-, -ник, -ниц(я): туманний, ранній, щоденник, письменниця.

6. Коли йдеться про подвоєння букв в іншомовних словах, то тут треба розрізнити власні і загальні назви.

1) У власних іншомовних назвах і похідних словах подвоєння букв зберігається: Андорра, андорський, Марроко, марокканець, Голландія, голландський, Абіссінія, Ассирія, Брюссель, Бонн, Ніцца, Яффа, Дарданелли, Міссісіпі, Апенніни, Діккенс, Шиллер, Лонгфелло, Торрічеллі, Бразилія, Мадагаскар та ін. Таким чином написання подвоєних букв у власних іншомовних назвах треба кожного разу перевіряти за "Орфографічним словником" та різними довідниками.

2) У загальних іншомовних назвах букви звичайно не подвоюються: колектив, каса, маса, група, сума, шосе, колона, алегорія, хобі, бароко, гуни, фін, інтермецо, беладона. Винятки становлять: тонна, манна, брутто, ванна, мадонна, бонна, вілла, булла, нетто, мотто, мірра, контрреволюція, ірраціональний, сюрреалізм, імміграція (але: еміграція, емігрант).

3) В українізованих запозичених іменах відповідно до вимови букви звичайно не подвоюються: Іполіт, Кирило, Сава, Пилип, Агнеса, Інеса. Але в деяких недавно запозичених іменах подвоєння букв зберігається: Аполлон, Віссаріон, Геннадій, Паллідій, Алла, Ганна.

Відмінювання прізвищ

Прізвища іменникового типу відмінюються за зразком іменників відповідної відміни і групи;	Негода, Негоди, Негоді, Негоду, Негодою, Негодо; Меша, Меші, Мешу, Мешею ...
Українські прізвища на приголосний або -ко відмінюються лише чоловічі	Ляшенко, -а, -у, -а, -ом, -у(-ові); Шевчук, -а, -у, -а, -ом, -у(-ові).
Прізвища прикметникового типу мають закінчення прикметників чоловічого або жіночого роду	Садовський, -ого, -ому, -ого, -им -ому; Садовська, -ої, -ій, -у, -ою, -ій; Задорожний - Задорожного, але Задорожній - Задорожнього.
Прізвища, які мають форму присвійних прикметників із суфіксами -ів(-їв), -ов, -єв(-єв), -ин(-їн), -ишин(-їшин), відмінюються	Василишин, -а, -у, -а, -им, -і(-у, -ові); Луків, Луківа, Луківу, Луківом...

Правопис по батькові

Чоловічі по батькові утворюються за допомогою суфіксів -ович, -йович	Іванович, Степанович, Сергійович, Васильович.
Жіночі по батькові утворюються за допомогою суфіксів -івн(а), ївн(а)	Іванівна, Петрівна, Юріївна, Сергіївна.

Слід запам'ятати деякі по батькові:

Григорій – Григорович, Григорівна

Сава – Савич(-ович), Савівна

Ілля – Ілліч, Іллівна

Яків – Якович(-левич), Яківна(-лівна)

Лука – Лукич, Луківна .

У Р.в. жіночі по батькові : Іванівни, а не Іванівної.

У Д.в. Іванівні, а не Іванівній.

Префікси, що закінчуються на приголосний
С чи З, Ж чи Ш, Д чи Т, Б чи П

Правила	Приклади
1. Префікс <i>с-</i> пишемо перед <i>к, н, т, ф, х</i> , які позначають глухі приголосні	<i>скомпрометувати, створений, спрямування, сформульований, схвалення</i>
2. Префікс <i>з-</i> (іноді <i>із-</i>) пишемо перед буквами, які позначають всі інші приголосні (глухі і дзвінкі) та голосні	<i>зберегти, зведений, зглянутися, здивування, зекономити, ззовні, злинялий, змазка, знагла, зорієнтуватися, зрозуміти, зсихання, зумовлений, зчеплення, зілитель, зшивати, зцулений; іззаду, ізнов, ізнизу</i>
3. У префіксах <i>без-, роз-, воз-, через-, між-, над-, від-, під-, перед-, понад-, об-</i> пишуться <i>з, ж, д, б</i> , які ніколи не змінюються перед буквами на позначення глухих приголосних	<i>безперервний, розкидати, возз'єднання, черезсмужжся, міжпланетний, надприбуток, відтінок, підхопити, передплата, понадстроковий, обкопати</i>

Зверніть увагу: в деяких словах бувають префікси *зі-, зо-, зу-* (*зібрати, зів'ялий, зігнаний, зігнати і зогнати, зігріти і зогріти, зіжмаканий і зжмаканий, зімліти і зомліти, зім'яти, зіпертися і спертися, зіпріти і зопріти, зісковзнути і зсковзнути, зіскочити і зскочити, зітерти і стерти, зітліти і зотліти, зітхання, зустрітися*).

Префікси, що закінчуються на голосний: ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-

Правила	Приклади
1. Префікс <i>пре-</i> вживається для вираження найвищого ступеня ознаки.	<i>пребагато, прекрасно, пречудовий, препозанний</i>
2. Префікс <i>при-</i> вживається в словах, що означають:	
а) наближення:	<i>привезти, приїхати, притягти, прикінцевий</i>
б) приєднання:	<i>прибити, прикріпити, причепити, пришити</i>
в) частковість дії:	<i>приспівувати, присісти, прикрити, примружити</i>
г) результат дії:	<i>приборкати, призначити, приректи, приручити</i>
3. Префікс <i>прі-</i> вживається в 4 словах:	<i>прізвище, прізвисько, прірва, прірвистий</i>

Запам'ятайте правопис слів із складовими частинами *пре-* і *при-*: *преамбула, превентивний, предикат, президент, презирливість, преїскурант, прелюдія, прем'єр, преміювати, препарат, прерогатива, пресвітер, престиж, престол, преосвященний, преподобний, претендент, претензія, прецедент, привілей, приймач, приладдя, примхливий, принаймні, принциповий, припинити, природний, присвята, пристосування, присудковий, притаманний, непритомний, непричетний.*

Чергування прийменників і префіксів У чи В

Правила	Приклади
<p>1. Щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови, у вживається:</p> <p>а) між буквами на позначення приголосних;</p> <p>б) на початку речення перед буквами на позначення приголосних;</p> <p>в) перед в, ф, льв, св, тв, хв і под.;</p> <p>г) після паузи (на письмі після розділових знаків) перед буквами на позначення приголосних.</p>	<p>Приїду, було, до них у гостину — сидять укупці (М.В.).</p> <p>Учора відбулися загальні збори. У купі паперів був і потрібний документ.</p> <p>Є багато спільного у творчості цих письменників. Нитку треба скласти увосьмеро.</p> <p>Це було, мені здається, у минулому році.</p> <p>Зараз головне — установити нове обладнання.</p>
<p>2. Щоб уникнути збігу голосних, вживається:</p> <p>а) між буквами на позначення голосних;</p> <p>б) на початку речення перед буквами на позначення голосних;</p> <p>в) після букв на позначення голосних перед буквами на позначення приголосних. крім в, ф, льв, св, тв, хв і под.</p>	<p>Вона вчиться в аспірантурі, а він викладає математику в університеті.</p> <p>В інституті відбулася науково-практична конференція.</p> <p>Вони познайомилися ще в дитинстві. Зранку підморозило, а вночі був дощ.</p>

Зверніть увагу: у і в не чергуються у словах, що вживаються тільки з у або в (увільнити, угода, укладач, уривок, утворення; ввічливість, вдумливість, взаємовплив, влада); у власних іменах (Устименко, Власенко) і в словах іншомовного походження (уніфікація, узурпатор).

Правопис складних слів

Іменник Разом	Через дефіс
<p>Складні іменники, утворені з двох основ із сполучними голосними</p> <p>О,Е,Є:</p> <p>1 Іменник + іменник дієслівного походження: <i>працелюб, доцюмір, життєпис;</i></p> <p>2 Прикметник + іменник: <i>чистотіл;</i></p>	<p>Складні іменники, утворені з двох іменників без сполучних голосних:</p> <p>1 Протилежні за змістом поняття: <i>стиснення-розтяг;</i></p> <p>2 Близькі за змістом поняття: <i>батько-мати;</i></p> <p>3 Професія, спеціальність, посада, вчений ступінь: <i>інженер-програміст;</i></p> <p>4 Казкові персонажі: <i>Лисичка-Сестричка, Вовчик-Братик;</i></p> <p>5 Одиниці виміру: <i>кіловат-година;</i></p> <p>6 Терміни: <i>блок-система.</i></p>
<p>Усі складноскорочені слова: міськвиконком, студмістечко; слова з <i>авіа-, авто-, біо-, вело-, гідро-, екстра-, макро-, мікро-, мульти-</i>, та ін.: <i>веломототрек, мультимедіа</i></p>	<p>Іншомовні назви сторін світу: <i>норд-вест;</i></p> <p>з першою складовою частиною <i>віце-, екс-, лейб-, максі-, міні-, міді-, обер-, унтер-: віце-прем'єр, міні-футбол</i></p>
<p>Складні іменники, утворені з двох або кількох основ без сполучних голосних:</p> <p>1 Числівник + іменник: <i>століття(600-річчя);</i></p> <p>2 Дієслово наказового способу + іменник: <i>Паливода, Перебийніс;</i></p> <p>3 Перша частина <i>пів-, напів-, полу-: півстола, півваркуша, пів'яблука(але пів-Європи, пів-Вінниці)</i></p>	<p>Назви рослин: <i>Іван-чай, мати-й-мачуха</i></p>
	<p>Складні прізвища й географічні назви: <i>Кам'янець-Подільський, Дівсєв-Церковний</i></p>
Прикметник	
Разом	Через дефіс
<p>Утворені від складних іменників, що пишуться разом: <i>самохідний,</i></p>	<p>Утворені від складних іменників, які пишуться через дефіс: <i>екс-</i></p>

<i>працелюбний</i>	<i>чемпіонський</i>
Іменник + прикметник: <i>зовнішньоторговий, новоутворений</i>	Між частинами можна поставити сполучник <i>і</i> : <i>лекційно-практичний, фізико-математичний</i>
Числівник + іменник: <i>п'ятирічний, семиверховий</i> (але <i>10-річний</i>)	Кольори або відтінки кольорів: <i>сіро-блакитний, яскраво-червоний</i> (але <i>жовтогарячий</i>)
Іменник + дієслово: <i>машинобудівний, деревообробний</i>	Перша частина <i>військово-, воєнно-; воєнно-стратегічний, військово-повітряний</i> (але <i>військовозобов'язаний, військовополонений</i>)
Прислівник + прикметник чи дієприкметник: <i>важкодоступний, вищеназваний</i>	Повторення слів для підсилення значення: <i>великий-превеликий, синій-синій</i>
Числівник Разом	Через дефіс
Складні: 1.Кількісні: <i>п'ятдесят, сімдесят</i> ; 2.Порядкові: <i>стотисячний, стодвадцятити'ятимільйонний</i>	Перша частина пишеться цифрою: <i>100-тисячний, 125-мільйонний</i>

Примітка: окремо пишуться *сусільно корисний, діаметрально протилежний, абсолютно точний тощо.*

Вживання великої букви

Велика буква вживається з розрізнявальною метою (диференціювальний принцип правопису).

1. З великої букви пишеться перше слово в реченні.

2. З великої букви пишуться всі слова (крім загальних назв типу *письменник, князь, село, планета* і т. д.)

а) в іменах, прізвищах, прізвиськах, псевдонімах: *письменник Іван Семенович Нечуй-Левицький, Леся Українка, князь Ярослав Мудрий;*

б) у власних назвах міфологічних істот, персонажів, кличках тварин: *бог Перун, Зевс, Юпітер, Червона Шапочка, Дід Мороз, собака Білий Бім Чорне Вухо;*

в) у власних астрономічних, географічних назвах, назвах держав, республік, населених пунктів, споруд, урочищ тощо: *Чумацький Шлях, планета Земля, Європа, Карпатські гори, ріка Південний Буг; Київська Русь, Сполучені Штати Америки, місто Біла Церква, вулиця Ярославів Вал, площа Незалежності;*

г) у назвах найвищих, вітчизняних і міжнародних організацій та деяких найвищих посад, почесних звань: *Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Організація Об'єднаних Націй, Голова Верховної Ради України;*

д) у назвах найважливіших релігійних понять: *Бог, Святий Дух, Син Божий, Мати Божя, Біблія, Євангеліє.*

3. З великої букви пишеться тільки перше слово:

а) у назвах різних установ, організацій і партій: *Міністерство освіти України, Вінницький державний технічний університет, Вінницька загальноосвітня школа № 21, Центральний парк культури і відпочинку, Демократична партія України;*

б) у назвах історичних подій, державних, міжнародних та релігійних свят: *Коліївщина, Семирічна війна, День знань, Свято української мови, Міжнародний єсіночий день, Різдво, Великдень, Зелені свята;*

в) у назвах, що беруться в лапки: *роман "Хіба ревуть воли, як ясла повні?", картина "Перед грозою", готель "Золотий колос", фірма "Світанок", магазин "Вироби з дерева", медаль "За відвагу".*

4. Якщо власну назву вжито в загальному значенні, але в підкреслено позитивному плані, то вона пишеться з великої букви, в інших випадках – з малої: *нам потрібні Мічурини й Симиренки; але: новітні наполеони (завойовники), жалюгідні квіслінги (зрадники), ударив перун (грим), іванчай (трава), ампер (одиниця сили струму – від прізвища фізика Ампера).*

5. Утворені від власних назв присвійні прикметники на *-ів (-ов-, -ев-)* та *-ин-* пишуться з великої букви, відносні прикметники на *-ськ (ий)* – з малої: *Грінченків словник, Шевченкове слово, Білашева пісня, Сосюрина лірика; але: шевченківські традиції, дніпровська (і дніпрова) хвиля, київські вулиці.*

Якщо присвійні прикметники на *-ів* (*-ов-*, *-ев-*) та *-ин-* входять до складу фразеологізмів або наукових термінів, то вони пишуться з малої букви: *ахілесова п'ята* (вразливе місце), *авгієві стайні* (щось занедбане), *сізіфова робота* (марна праця), *архімедова сила*, *бертолетова сіль*.

б. З великої букви пишуться слова, вжиті в шанобливому чи піднесено переносному значенні: звертаюся до *Вас*, дорогий вчителю; наша *Батьківщина*; *Збройні Сили*; *Високі договірні Сторони*.

Правопис прізвищ

У російських прізвищах <i>ё</i> передається сполученням <i>йо</i> на початку слова та в середині після голосних, а також після твердих приголосних, якщо <i>ё</i> у вимові відповідає сполученню <i>йо</i> .	Йотов, Йоржик, Майоров, Водойомов, Муравйов, Соловйов, Воробйов
Якщо <i>ё</i> означає звук <i>о</i> після м'якого приголосного, то тоді пишеться сполучення <i>ьо</i> .	Синьов, Дегтярьов, Пушкарьов, Лавреньов, Треньов
Під наголосом після шиплячих <i>ж, ч, ш, щ, ц</i> та <i>ц</i> завжди пишеться <i>о</i> . У ненаголошеній позиції пишеться <i>е</i>	Чижов, Свящов, Балашов, Кудряшов Горьчов, Солнцев, Площев, Лещев
Російська літера <i>е</i> після приголосних передається в українській мові літерою <i>е</i> . Але звук <i>е</i> в російських прізвищах, що відповідає українському <i>і</i> , передається буквою <i>е</i> .	Мельник, Вербицький, Шевцов, Демидов, Леонов, Александров Белкін, Беляєв, Седіна, Летов, Пешковський, Мстківський
Російська літера <i>и</i> в основах прізвищ на початку слова та після приголосних передається літерою <i>і</i> . Після шиплячих <i>ж, ч, ш, щ</i> завжди пишеться <i>и</i> .	Іваненко, Ісаченко, Ісасв, Нікітін, Ніколаєв, Фірсов, Бірюков, Лісний Живков, Щиглов, Кочигін, Чирва, Шишарова, Жиловенко
Російська літера <i>и</i> у середині слів після голосних, апострофа та м'якого знака передається через <i>ї</i> .	Руїн, Войнович, Мар'їн, Захар'їнов, Ільїн.
Російська літера <i>ы</i> завжди передається через <i>и</i> .	Чернишов, Малишевський, Седих, Мишкін.
Літера <i>и</i> завжди пишеться в прізвищах, утворених від імен та інших коренів, спільних для української і російської мов. У префіксі <i>при-</i> . У суфіксах <i>-ич, -ик</i> . Перед суфіксами <i>-цьк, ськ, -зьк</i> пишеться <i>и</i> .	Миронов, Сидоров, Тихонов, Максимов, Данилов, Виноградов, Винокуров, Пивоваров. Привалов, Прибой. Базилевич, Маликов. Новицький, Козицький.

ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Антонечко-Давидович Б. Як ми говоримо. – К.: КМ “Academia”, 1994.- 254 с.
2. Бирик С. та ін. Універсальний довідник –практикум з ділових паперів.– 2-е вид., випр. і допов. – К.: 1998.
3. Бурачок А. та ін. Довідник з українського правопису.-3-є вид.- К.: 1984.
4. Глушич С.В., Дяк О.В., Шевчук С.В. Сучасні ділові папери. Навч. посібник. – К.: А.С.К., 2000.-175 с.
5. Головащук С.І. Складні випадки наголошення. Словник-довідник. – К.: Либідь, 1995.
6. Головащук С.І. Українське літературне слововживання. Словник-довідник. – К.: Вища школа, 1995.- 319 с.
7. Зубков М.Г. Сучасне українське ділове мовлення. Навч. посібник. – Х.: ТОРСІНГ, 2001.- 384 с.
8. Коваль А.П. Ділове спілкування.- К.: Вища школа, 1992.
9. Коваль А.П. Культура ділового мовлення.- К.: Вища школа, 1974.– 223 с.
10. Кочан І.М., Токарська А.С. Культура рідної мови.- Л.: Світ, 1996.
11. Краткий русско-украинский словарь современных математических и экономико-математических терминов/Укл. Л.Г. Боярова. – Х.: Основа, 1993.
12. Культура мови на щодень/За ред. С.Я. Єрмоленко.- К. Довіра, 2000-169с.
13. Культура української мови/ За ред. В. Русанівського. – К.: 1990.
14. Мацько Л.І., Сидоренко М.М., Шевчук С.В. Русско-украинский и укр.-русс. словарь.- К.: Вища школа, 1993.
15. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Українська мова. Усний та письмовий екзамени. – К.: Либідь, 1993.
16. Нелюба А. Теорія і практика ділової мови. – Х.: 1997.
17. Олійник І.С., Сидоренко М.М. Українсько-російський і рос.-укр. Фразеологічний тлумачний словник. – К.: Рад. школа, 1991.
18. Орфографічний словник української мови/ Укл. С.І. Головащук, М.М. Пешчак, В.М. Русанівський, О.О. Тараненко. – К.: Довіра, 1994.- 864 с.
19. Пазик О.М., Кисіль Г.Г. Українська мова і культура мовлення. –К.: Вища школа, 1995. - 239 с.
20. Паламар Л.М. Практичний курс української мови. Навч. посібник. –К.: Либідь, 1995.
21. Погрібний М. Орфоепічний словник. – К., 1984.
22. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови. – К.: Либідь, 1992.- 284 с.
23. Російсько –український словник ділової мови/Укл. О. Мокровольський, О. Шокало.- 3-є вид., випр. й доп.– К.: Український світ, 1992.- 302 с.
24. Словник синонімів української мови/ Укл. Л.М. Полога. К.: Довіра, 2001.- 477 с.
25. Тлумачний словник-мінімум української мови/Укл. Л.О. Ващенко, О.М. Єфімов. – К.: Довіра, 2000.- 534 с.

26. Сліпушко О.М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. – К.: Криниця, 1999. – 507 с.
27. Український правопис/АН України, Ін-т мовознавства ім.О.Потебні, Ін-т української мови.- 4-е доп. і випр. вид. – К. Наук.думка, 1993.-240 с.
28. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення. Навч.посібник.- К.: Вища школа, 1997.-270 с.

Додаткова література

1. Антисуржик/За ред. О.Сербенської. – Л.: 1994. – 149 с.
2. Бортняк А. Ну що б, здавалося, слова...- Вінниця: 1992.- 62 с.
3. Головач А.С. Зразки оформлення документів:Для підприємств і громадян. – Донецьк: Сталкер, 1997.-320 с.
4. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація/Тези про місце і роль мови в національному відродженні України. – Дрогобич: Відродження, 1994.- 217 с.
5. Козачук Г.О., Шкурятяна Н.Г. Практичний курс української мови. –К.: Вища школа, 1993.- 367 с.
6. Корженко З.П., О.Л.Єфременок, Л.Є.Азарова. Ділова українська мова. – Вінниця: ВДТУ, 1997.- 92 с.
7. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. – К.: Наукова думка, 1993.
8. Площ М.Я., Грипас Н.Я. Українська мова. Довідник. – К.: Рад.школа, 1990.
9. Пономарьов О.С., Паламар Л.М. Російсько-український тлумачний словник з технічної діагностики. – К.: Либідь, 1996.
10. Російсько-український словник : Сфера ділового спілкування/Уклад.В.М.Брицин, О.О.Тараненко. – К.: УНВЦ “Рідна мова”, 1996.- 287 с.
11. Сахно І.П., Сахно М.М. Словник сполучуваності слів української мови(найуживаніша лексика). – Дніпропетровськ: 1999.
12. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник. – К.: Наукова думка, 1996.- 335 с.
13. Слободинська Т.С., Драч Є.В. Мовна скарбниця. Синтаксис.Посібник для школи. – Вінниця: 2001.- 75 с.
14. Словник трудностей української мови/За ред. Я.Єрмоленко. – К.: 1989.
15. Тараненко А.А., Брицин В.М.Руссо-украинский словарь для деловых людей. – К., Укр.письменник, 1992.
16. Терлак З.М., Сербенская А.А. Украинский язык для начинающих.- Л.: Світ, 1990.- 238 с.
17. Чак Є. Складні випадки правопису та слововживання. – К.: 1998.
18. Чукіна В.Ф. Граматика української мови в табл.. і схемах. К.: Логос, 1997.- 140 с.
19. Шевченко Л. Та ін. Сучасна українська мова. Довідник. – К.: 1996.
20. Юшук І. Практичний довідник з української мови. – К.: 2000.

Навчальне видання

Оксана Володимирівна Абрамчук,
Валентина Миколаївна Дудатьєва

Практикум з ділової української мови
Частина 1
Навчальний посібник

Оригінал-макет підготовлено авторами

Редактор В.О.Дружиніна
Коректор З.В.Поліщук

ВДТУ
Свідоцтво Держкомінформу України
серія ДК № 746 від 25.12.2001
21021, м.Вінниця, Хмельницьке шосе, 95, ВДТУ

Підписано до друку *14.10.2002р*
Формат 29,7x42⁴;
Друк різнографічний
Тираж 100 прим.
Зам. № 2002 - 201

Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний
Ум. друк.арк. 347

Відруковано в комп'ютерному інформаційно-видавничому центрі
Вінницького державного технічного університету
Свідоцтво Держкомінформу України
серія ДК № 746 від 25.12.2001 р.
21021, м.Вінниця, Хмельницьке шосе, 95